

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

До захисту допустити:

Завідувач кафедри

 В.О. Кудлай
(підпис) (ПІБ завідувача кафедри)

«18» 11 2025 р.

**«СТВОРЕННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ
В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНІ ТА ТЕХНІЧНІ АСПЕКТИ»**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої
освіти освітньо-професійної
програми «Керування
документаційними процесами та
розвиток цифрової громади»
Кладітіна Максима Васильовича

Науковий керівник:
Кудлай В'ячеслав Олегович
кандидат наук із соціальних
комунікацій, доцент, завідувач
кафедри інформаційної діяльності

Рецензент:
Політова Олена Аркадіївна,
кандидат історичних наук,
завідувач кафедри інформаційних
комунікацій Київського
столичного університету
імені Бориса Грінченка

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою 100А відмінно

Секретар ЕК Петрова І.О.
«18» 12 2025 р.

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА НОРМАТИВНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ Й ЗБЕРЕЖЕННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ	8
1.1. Поняття, класифікація та життєвий цикл аудіовізуальних документів ...	8
1.2. Нормативно-правова та стандартизаційна база України щодо створення, обліку й зберігання аудіовізуальних документів	13
1.3. Методичні підходи та сучасні технології довгострокового збереження	20
Висновки до розділу 1	33
РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ПРАКТИК СТВОРЕННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ В УКРАЇНІ	34
2.1. Становлення кіно-, фото-, фонофондів: радянський період та перше десятиліття незалежності.....	34
2.2. Перехід до цифрових технологій: оцифрування колекцій, опис і доступ.....	42
Висновки до розділу 2	48
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКА СТВОРЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ТА ЕЛЕКТРОННОГО АРХІВУ	50
3.1. Структура, фонди, напрями діяльності Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву.....	50
3.2. Аналіз технологічного процесу роботи з аудіовізуальними документами в Центральному державному аудіовізуальному та електронному архіві.....	55
Висновки до розділу 3	65
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69
ДОДАТКИ	78

ВСТУП

Стрімке зростання обсягів аудіо- та відеоконтенту, перехід пам'ятко- та документотворення у цифрове середовище, а також воєнні ризики втрати культурної спадщини зумовлюють невідкладність науково обґрунтованих підходів до створення та довгострокового збереження аудіовізуальних документів в Україні. Світові практики фіксують оновлення вимог до форматів, метаданих, контролю якості, резервування та перевірки цілісності, тоді як національна нормативна база поступово адаптується до цих стандартів. У цьому контексті роль профільної архівної установи – Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву (далі ЦДАЕА) – є визначальною для формування узгоджених технічних рішень і забезпечення доступності документної спадщини.

Актуальність теми магістерської роботи обумовлена воєнними ризиками: фізичним руйнуванням об'єктів зберігання аудіовізуальної спадщини, вимушеною релокацією фондів, тривалими відключеннями електроенергії й мережевою нестабільністю, кіберзагрозами та ризиками несанкціонованого доступу. Паралельно зростає потреба суспільства й держави у збереженні доказової та культурної цінності аудіовізуальних свідчень (для правової фіксації подій, досліджень медіаекології, історичної пам'яті). Це вимагає не лише технологічної спроможності, а й узгоджених політик відбору, опису, етичного використання, довгострокового доступу та захисту прав інтелектуальної власності.

Світові практики швидко оновлюють вимоги до збереження аудіовізуального контенту, тоді як національна нормативна база лише поступово адаптується до цих стандартів і потребує операціоналізації в конкретних робочих процесах українських інституцій.

Саме ЦДАЕА має задавати єдині підходи до технологічного циклу створення, приймання, опису, довгострокового зберігання й доступу до аудіовізуальних документів; узгоджувати формати майстер-файлів і

дистрибутивних копій, мінімальні вимоги до метаданих та контролю якості, політики резервування й перевірки цілісності, а також моделі надання доступу з урахуванням правових обмежень. Відсутність узагальненої, контекстуалізованої для України моделі таких процесів і дефіцит емпірично обґрунтованих рекомендацій для ЦДАЕА та суміжних інституцій зумовлюють невідкладність цього дослідження й підтверджують його високу наукову та практичну значущість.

Об'єктом дослідження є процеси створення, організації обліку, науково-технічного опрацювання та довгострокового збереження аудіовізуальних документів як складової Національного архівного фонду України.

Предмет дослідження – історичні та технічні аспекти формування та збереження аудіовізуальних документів в Україні (нормативно-правові засади, форматно-технологічні рішення, метадані, контроль якості і цілісності), з урахуванням досвіду та практики ЦДАЕА.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та практичне конкретизування підходів до створення й довгострокового збереження аудіовізуальних документів в Україні, на основі узагальнення історичного досвіду і сучасних технічних рішень та розробка пропозицій щодо їх удосконалення на прикладі діяльності ЦДАЕА.

Відповідно до поставленою мети, розроблено наступні **завдання**:

- уточнити понятійно-категоріального апарат, класифікації та життєвого циклу аудіовізуальних документів;
- проаналізувати нормативно-методичну базу України щодо створення, обліку й зберігання аудіовізуальних документів;
- провести огляд методичних підходів і технологій довгострокового збереження (оцифрування, контроль якості, метадані, резервування, контроль цілісності);
- висвітлити історичний розвиток практик створення й збереження

аудіовізуальних документів в Україні (радянський період, перше десятиліття незалежності, перехід до «цифри»);

- охарактеризувати структуру, фонди і напрями діяльності ЦДАЕА;
- окреслити проблеми, ризики та сформулювати практичні рекомендації щодо вдосконалення створення та збереження аудіовізуальних документів.

Стан дослідженості теми. Теоретичну основу становлять міжнародні стандарти та настанови з збереження аудіовізуальних документів. Український дослідницький контекст представлений працями архівознавців та документознавців, зокрема монографічними розвідками з проблематики аудіовізуальних документів Геннадія Боряка [5], Тетяни Смельянової [16], а також тезами й статтями, присвяченими цифровим технологіям збереження документної спадщини. Попри наявність окремих ґрунтовних праць, цілісне поєднання історичного виміру та сучасного технічного стеку з урахуванням специфіки ЦДАЕА досліджене недостатньо, що й визначає наукову новизну цієї роботи.

Джерельна база включає: законодавчі та підзаконні акти України у сфері архівної справи та електронних документів, міжнародні стандарти та профільні специфікації, методичні рекомендації професійних об'єднань, офіційні матеріали та публічну звітність ЦДАЕА, емпіричні матеріали, зібрані на базі ЦДАЕА та інформація веб-сайту ЦДАЕА [53,54].

Методологічною основою дослідження є системний і порівняльний аналіз для зіставлення національної та міжнародної нормативно-стандартної бази; метод історизму – для реконструкції еволюції практик зберігання; контент-аналіз і аналіз документних потоків – для оцінювання описових та адміністративних метаданих; метод кейсів – для розгляду практики ЦДАЕА; методи ризик-орієнтованого планування – для формулювання рекомендацій щодо форматів, контролю якості, резервування, перевірки цілісності.

Наукова новизна полягає у комплексному узгодженні історичної періодизації розвитку практик збереження аудіовізуальних документів в

Україні із сучасними міжнародними вимогами до форматів, метаданих та організації технологічних процесів; у пропозиції узагальненої моделі технологічного циклу (від створення та оцифрування до довгострокового зберігання та доступу) для умов українських архівних установ; у формуванні практичних рекомендацій і контрольних списків для збору та документування технічних і контекстних даних у ЦДАЕА.

Практичне значення результатів полягає у можливості використання запропонованих підходів ЦДАЕА та іншими архівними інституціями для стандартизації робочих процесів, підвищення якості опису та довготривалої збереженості, планування інфраструктури зберігання і резервного копіювання, а також для розроблення внутрішніх регламентів і навчальних програм зі збереження аудіовізуальних документів.

Апробація результатів дослідження за період навчання, а саме:

1. Кладітін М. Технології створення та довготривалого збереження аудіовізуальних документів: українська практика і світові тенденції. Збірка матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Культура, інформація, комунікація: міждисциплінарний діалог».

2. Кладітін М. Цифрові технології в архівації та збереженні аудіовізуальних документів в Україні. Матеріали X Всеукраїнської студентської наукової конференції «Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері»

3. Кладітін М. Структура, фонди, напрями діяльності Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву. III Всеукраїнська конференція «Студії з інформаційної науки, соціальних комунікацій та філології в сучасному світі»

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

В розділ першому розглянуто теоретичні й нормативні засади створення та збереження аудіовізуальних документів.

Розділ другий містить аналіз історичного розвитку практик створення та

зберігання аудіовізуальних документів в Україні.

Розділ третій присвячено дослідженню практики роботи ЦДАЕА, аналізу технологічного процесу та формуванню пропозицій щодо його вдосконалення.

У висновках представлено узагальнення основних результатів дослідження.

Список джерел та літератури складається з 83 позиції. Наявні додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА НОРМАТИВНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ Й ЗБЕРЕЖЕННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ

1.1. Поняття, класифікація та життєвий цикл аудіовізуальних документів

У сучасному інформаційному суспільстві аудіовізуальний документ став не лише формою фіксації реальності, а й засобом комунікації, пам'яті та впливу. Його поява завжди відбувається на перетині технології та культури – там, де людське прагнення зберегти мить зустрічається з можливістю її технічно відтворити. Саме тому поняття «аудіовізуальний документ» не обмежується технічним носієм чи видом інформації – воно охоплює соціальну, культурну та емоційну функції, які цей документ виконує в суспільній комунікації. У певному сенсі аудіовізуальні документи стають каналом між поколіннями: вони не лише зберігають факт події, а й передають спосіб її сприйняття – через зображення, звук, монтаж, паузу, динаміку. Їх зміст формується не тільки словами, а й тишею, не лише зображеним, а й тим, що залишено поза кадром. Саме ця здатність фіксувати контекст і атмосферу – і робить аудіовізуальні джерела критично важливими для збереження культурної пам'яті в умовах інформаційної перенасиченості.

Відповідно до ДСТУ 2732:2023 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять», аудіовізуальний документ – це документ, що містить звукову та/або візуальну інформацію, зафіксовану на матеріальному або електронному носії, відтворення якої здійснюється за допомогою технічних засобів. Це визначення задає технічну основу, однак у контексті цифрової доби воно набуває ширшого змісту – документ перестає бути лише «носієм», перетворюючись на інформаційний об'єкт, що існує в мережевій, багаторазово копійованій, редагованій і реплікованій формі. У таких умовах автентичність документа визначається не стільки матеріальним носієм, скільки контекстом його створення, метаданими, авторським контролем і процедурою збереження. Тому навіть нормативне визначення потребує

доповнення – через концепти інформаційної сталості, цифрової доказовості й етичної відповідальності за відтворення та доступ. [27].

З погляду документознавства аудіовізуальний документ – це не лише частина Національного архівного фонду, а й культурний артефакт. Г.В.Боряк підкреслює, що такі документи виконують «соціальну функцію пам'яті» – вони не просто зберігають події, а формують спосіб їх сприйняття суспільством. У цьому полягає відмінність аудіовізуального документа від текстового: якщо текст апелює до раціонального, то аудіовізуальний впливає емоційно, через звук, образ, рух – і саме тому стає ключовим носієм історичної атмосфери. Він не лише фіксує факт, а реконструює простір і час, в якому цей факт набув значення. Саме тому його збереження потребує не тільки технічної стабільності, а й розуміння його багаторівневої функції – від правової до символічної. [16, с. 8]. Водночас, згідно з дослідженнями Т.Ємельянової можна визначити, що у цифрову добу поняття аудіовізуального документа трансформується, оскільки він стає частиною складної екосистеми даних, яка потребує не лише архівного, а й інформаційно-комунікаційного підходу [27, с. 45].

У науковій літературі існує кілька підходів до класифікації аудіовізуальних документів. Найпоширенішим є поділ за видом носія та способом фіксації інформації: до традиційних типів належать кінодокументи, фотодокументи, фонодокументи та відеодокументи. Водночас, розвиток технологій потребує включення нових форм – передусім електронних аудіовізуальних документів.

Сучасна практика доповнює цей перелік електронними аудіовізуальними документами, які від початку створюються в цифровій формі. Вони не мають «оригіналу» у фізичному сенсі, натомість характеризуються множинністю версій, метаданими й потребою в постійному технічному супроводі. Саме тому у світовій архівній спільноті дедалі частіше вживають поняття *born-digital AV documents* – цифровонароджені документи, що існують винятково в електронному

середовищі [27, с. 64]. Цей тип документів вимагає не просто зберігання, а активного управління – від моменту їхнього створення до побудови інфраструктури тривалого доступу. Класифікувати документи можна також і за функціонально-змістовим критерієм: тематика, жанр, походження та призначення.

Одним з об'єктів розгляду поняття збереження аудіовізуальних об'єктів в цілому є розуміння особливостей їхньої життєвих циклів. Життєвий цикл аудіовізуального документа охоплює всі етапи його існування: створення, облік, зберігання, використання, оцифрування та реставрація, довгострокове архівне збереження. Як зазначає М.Боздаган'ян, ключова проблема сучасного етапу – організація процесу оцифрування та забезпечення технологічної сумісності форматів. Саме від правильності первинного створення і фіксації залежить подальша «архівна доля» документа – його придатність для тривалого зберігання та доступу [37, с. 52]. Життєвий цикл аудіовізуального документа починається задовго до його фізичного надходження в архів. На етапі створення формується не лише зміст, а й технологічна основа – формат, структура метаданих, якість запису. Наступний етап – приймання та облік, що регламентуються Законом України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» і Правилами роботи державних архівів України. У контексті ЦДАЕА це означає перевірку відповідності файлів вимогам форматів зберігання, наявності супровідних метаданих, юридичних підстав приймання та технічного паспорту документа. Після цього документ проходить опис, систематизацію, визначення категорії доступу й ступеня автентичності. Така послідовність етапів формує той цикл, в якому архів не просто приймає об'єкт на зберігання, а супроводжує його впродовж усього інформаційного життя [27, с. 118]. Однією з найскладніших фаз життєвого циклу є довгострокове зберігання. Г.В.Боряк наголошує, що в Україні воно стикається з проблемами технічної інфраструктури, нерівномірної кваліфікації кадрів та енергетичної нестабільності. Саме тому

поняття «зберігання» дедалі частіше розглядається як управління життєвим циклом аудіовізуального контенту, де архів супроводжує документ протягом усього його існування. Зберігання в цьому розумінні передбачає не статичне зберігання даних на носіях, а постійний моніторинг їхнього стану, регулярну перевірку контрольних сум, оновлення форматів при технічному старінні середовищ. Це активна, а не пасивна функція, яка потребує як апаратних ресурсів (сховищ, серверів, систем резервного дублювання), так і нормативної чіткості – політик щодо метаданих, прав доступу, етапів міграції. Усе це вимагає високої кваліфікації персоналу, міжінституційної взаємодії та сталого фінансування. Без цього архіви залишаються вразливими до втрат не лише інформації, а й довіри до своєї спроможності її зберігати [5, с. 22].

Особливої уваги потребує питання оцифрування аналогових документів. За методикою Л.В.Дідух, процес оцифрування повинен базуватися на принципах збереження оригінального змісту без втрати якості, використання відкритих форматів, створення майстер-копій і копій користування, контролю цілісності даних [5]. Саме такий підхід реалізує ЦДАЕА у своїй діяльності, коли для кожного аудіо- чи відеозапису створюється високоякісний майстер-файл, копія користування та набір супровідних метаданих.

Етап використання є завершальною, але не кінцевою фазою життєвого циклу. Тут документ переходить у публічну площину: стає джерелом досліджень, частиною медіапроектів, експозицій, освітніх програм. Л.В.Касян зазначає, що аудіовізуальний архів перетворюється на комунікаційний хаб – відкриту платформу, де збереження поєднується з репрезентацією [6, с. 13].

У своїй попередній доповіді я наголошував, що якісне цифрове збереження аудіовізуальних документів потребує не лише технічного

виконання, а повноцінної стратегії управління їх життєвим циклом – від моменту створення до тривалого й безпечного доступу. Цей підхід включає поєднання міжнародних методик із локальними технологічними можливостями та інституційними особливостями українських архівів [7]. Концептуально він перегукується з ідеями С.Г.Кулешова, який ще на початку 2000-х описував документ як динамічний об'єкт, що постійно змінює свій функціональний і змістовий статус залежно від контексту, у якому використовується [19, с. 42–45]. У цьому ж ключі розроблена Методика оцінювання якості надання архівних послуг, що пропонує критерії не тільки для технічного збереження, а й для користувацької доступності, прозорості процедур і зручності взаємодії між архівом та громадськістю [7, с. 11–14]. На практиці це означає, що якість архівної роботи вимірюється не лише тим, наскільки добре збережено документ, а й тим, наскільки ефективно він інтегрується в комунікаційне поле – як джерело пам'яті, дослідження і взаємодії.

Таким чином, життєвий цикл аудіовізуального документа – це динамічний процес, що поєднує юридичний, технічний і культурний виміри. На першому етапі відбувається фіксація події – створення контенту; на другому – визначення його документальної цінності та облік; на третьому – технічне опрацювання, опис, оцифрування; на четвертому – забезпечення довгострокового зберігання; на п'ятому – надання доступу та популяризація. Цей цикл формує підґрунтя для можливості побудови єдиної цифрової інфраструктури збереження в Україні, де аудіовізуальний документ перестає бути «пасивною одиницею обліку», а набуває статусу активного інформаційного ресурсу. Розуміння цього циклу як безперервного процесу дозволяє створити інституційні механізми, що враховують ризики, забезпечують сталість, захищають контекст і дозволяють документу функціонувати повноцінно.

1.2. Нормативно-правова та стандартизаційна база України щодо створення, обліку й зберігання аудіовізуальних документів

Системна робота з аудіовізуальними документами вимагає не лише технічних рішень, а й чітко прописаних нормативних рамок. В Україні нормативно-правова та стандартизаційна база є ваговою опорою для керування документаційними архівними процесами. І хоча під час практичного використання цієї бази в сучасній роботі можуть виникати певні труднощі внаслідок швидкоплинності змін у вимогах до створення та зберігання АД, ми маємо розглядати окремо нормативно-правову базу щодо кожного з рівнів реалізації. Далі ми поступово розглянемо основні наявні документи на різних рівнях, які допоможуть зіставити більш деталізовану картину щодо можливостей нормативно-правової бази.

На рівні практичної реалізації все починається з внутрішньої нормативної бази конкретних архівних установ, які першими зіштовхуються з новими типами документів. Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів України (ЦДАЕА), відповідно до власного Положення [17], виступає як базова установа, відповідальна за електронне документування та цифрове зберігання. Положення фіксує не просто перелік функцій архіву, а закладає методичну основу для поводження з електронними архівними матеріалами, серед яких аудіовізуальні документи займають окреме місце через свою технічну складність і високу втратність.

У документі прямо вказано, що ЦДАЕА має забезпечувати створення та ведення копій для користування, організовувати збереження майстер-файлів, здійснювати перевірку контрольних сум, супровід метаданих, ведення технічного паспорту кожної одиниці зберігання. Аудіо- та відеофайли в цьому контексті розглядаються не як допоміжні ілюстрації до традиційного діловодства, а як повноцінні документи з правовим і культурним статусом. Архів також має право розробляти власні технічні інструкції, адаптовані до цифрових форматів. Це дозволяє гнучко реагувати на нові виклики –

наприклад, на зникнення певних форматів (як-от .wmv чи .flv), нестабільність носіїв, зміну стандартів опису чи структури метаданих. Таким чином, Положення про ЦДАЕА формує інституційну нормативну базу для цифрового архівування, де аудіовізуальний контент не просто «зберігається», а стає частиною інформаційного циклу.

Наступним, не менш важливим документом є Наказ Мін'юсту від 02.03.2015 № 295/5 про «Порядок виконання архівними установами запитів та оформлення архівних довідок, копій і витягів». Він є ключовим механізмом правової взаємодії архівів з користувачами – фізичними особами, установами, дослідниками. Він визначає чіткі рамки: які запити можна подати, в які строки вони розглядаються, як оформлюються відповіді, а також як саме архіви повинні діяти у випадку обмеженого доступу або технічної неможливості копіювання. Для аудіовізуальних документів, особливо в електронній формі, значення цього документа зростає вдвічі: саме ці джерела найчастіше запитуються для повторного використання – у медіа, наукових розвідках, судових процесах, мистецьких або меморіальних проєктах. У контексті таких запитів архів виконує не лише інформаційну, а й технічно-відповідальну функцію – має гарантувати автентичність, цілісність і придатність копії для подальшого застосування.

Порядок передбачає, що у відповідь на запит архів може надати копію документу, архівну довідку або витяг. У випадку аудіовізуального матеріалу це часто означає підготовку фрагмента запису, цифрової копії відео чи аудіо, із супровідною інформацією – про джерело, дату створення, технічні характеристики, відповідального працівника. Наприклад, якщо користувач просить копію відеозапису з фонду ЦДАЕА, архів повинен спершу визначити, чи є майстер-копія, у якому форматі вона зберігається, чи існує копія користування, чи не порушується правовий режим доступу (зокрема, щодо персональних даних, авторських прав, обмеження доступу за умовами передачі фонду). У разі позитивної відповіді архів не просто «скидає файл», а

оформлює супровід: номер фонду, опис, ідентифікатор, формат, дату копіювання, ПІБ особи, яка здійснила копіювання. Це – не дрібна формальність, а ключовий елемент доказової сили такого матеріалу у публічному просторі.

Водночас Порядок встановлює правила дій і в складних випадках. Якщо документ перебуває в поганому технічному стані, архів має право відмовити у видачі копії – або відкласти її до завершення технічного відновлення. Якщо запит стосується матеріалу з обмеженим доступом – наприклад, архівного відео судового процесу або телефонного запису з ознаками конфіденційності – архів повідомляє про правові підстави відмови або надає копію в обмеженому вигляді (без персональних даних, у фрагменті, без звукової доріжки тощо). Окрім того, Порядок регулює строки виконання запитів, можливість надсилання результатів поштою або в електронній формі, а також оплати послуг у разі виготовлення копій великого обсягу. Таким чином, документ не лише врегульовує комунікацію архіву з користувачем, а й закладає базовий стандарт поводження з аудіовізуальним контентом на виході з архіву – коли документ потрапляє у публічну сферу й починає функціонувати як джерело пам'яті, доказу, інформації [6].

В цілому, не менш об'єктивно важливими є «Правила роботи з науково-технічною документацією в архівних установах». Цей документ від Державної архівної служби України виконує роль певного орієнтиру, оскільки як і АВД, так і науково-технічна документація перекликаються спільними рисами. Серед них можна відзначити складну внутрішню структуру, технічну специфікацію та залежність від супровідної документації, що стосується обліку, зберігання, опису, засобів фіксації та інших надважливих атрибутів. Зокрема, в документі детально прописано, як здійснюється технічний опис, ведення супровідної облікової документації, формування облікових карток і актів технічного стану. Для аудіовізуального контенту ці процедури можуть адаптуватися до цифрових форматів: наприклад, замість паперової картки – електронна форма метаданих,

замість опису формату креслення – вказівка на кодек, роздільну здатність, тривалість, наявність субтитрів тощо. Особливо важливими є вимоги до зберігання технічної інформації про носій: у випадку АВД це означає документування того, на якому сервері чи диску зберігається майстер-файл, коли востаннє перевірявся його контрольний хеш, у якому середовищі його створено. Крім того, як і в НТД, для АВД надзвичайно важливим є поняття «версійності» документа – адже будь-яка зміна, перекодування або монтаж уже створює іншу версію, яка повинна бути облікована окремо, але в межах одного реєстраційного масиву. Всі ці елементи разом доводять важливість використання цього документу як один з основоположних пунктів нормативно-правової бази. [37]

У нормативному полі, що стосується цифрових архівних практик, особливої ваги набуває Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» [38]. Його значення не обмежується суто правовим визнанням електронного документа – насправді він заклав передумови для всієї подальшої трансформації архівної справи у цифровому середовищі. Що важливо: закон фіксує рівнозначність електронного документа й традиційного паперового лише за умови дотримання низки технічних та юридичних критеріїв. І тут принципово, що документом вважається не просто файл, а інформаційна структура з чітко зафіксованим походженням, набором метаданих, підтвердженою автентичністю та гарантією цілісності. Для аудіовізуального архівування – особливо в цифрову добу – це означає зовсім інший рівень вимог до зберігання та опису: збереження має бути не лише «на носії», а у формі контрольованого цифрового об'єкта.

Закон не дає прямої інструкції для архівів, але він формує ту логіку, в якій сьогодні має працювати кожна установа, що приймає й зберігає born-digital матеріали. Аудіовізуальний файл, створений цифровою камерою чи мобільним

додатком, автоматично стає кандидатом на архівне збереження – але тільки за умови, що архів має технічну можливість гарантувати його незмінність, зберегти оригінальні метадані, а також забезпечити правовий статус цієї версії у подальшому використанні. Що показово: у реальній практиці саме тут виникає найбільше розривів. Архіви часто приймають цифрові файли у форматах, які не мають стійкої підтримки, без базової інформації про походження, без опису авторства, часу створення чи навіть первинного середовища. Закон не передбачає окремих норм для аудіо- чи відеофайлів, але ставить планку – і ця планка вища, ніж просто фізичне зберігання. Вона передбачає цифрову відповідальність, і, по суті, стимулює розвиток таких інституцій, як ЦДАЕА, де АВД обробляється вже з урахуванням цих викликів. [14]

Архівна практика тримається не лише на технологіях зберігання чи методах оцифрування – її основу становлять повсякденні інституційні дії, які регулюються фаховими інструкціями. Саме таким документом є чинні Правила роботи архівних установ, затверджені Міністерством юстиції у 2013 році. Цей документ охоплює всі етапи архівної діяльності: від приймання та обліку документів до їх опису, створення фондів, визначення режиму доступу й організації використання. Важливо, що ці правила не виглядають надто адаптованими до цифрових реалій, однак вони задають єдину професійну мову, якою оперують архівісти – незалежно від типу документів. У практиці ж аудіовізуального архівування це має критичне значення: цифровий файл, відео чи аудіозапис, що потрапляє до архіву, мусить бути включений у систему, яка здатна забезпечити його зберігання, облік, ідентифікацію й повторне використання. І навіть якщо сам текст Правил не містить прямих інструкцій щодо відеофайлів, їх логіка легко масштабується – з урахуванням технічної специфіки.

У цьому контексті важливо мати опору не лише в міжвідомчих інструкціях, а й у фундаментальному правовому полі, яке формує загальну культуру поводження з інформацією. Закон України «Про інформацію», хоча й був ухвалений ще в 1992 році, і сьогодні залишається базовим джерелом для розуміння того, як саме слід підходити до документу – будь-якого, від газетної вирізки до цифрового мультимедійного файлу. Що важливо: закон не розділяє інформацію за носіями – у його тлумаченні вона є цінністю незалежно від форми подачі. Це, з одного боку, відкриває доступ для інтеграції нових форматів у публічний і правовий обіг, а з іншого – покладає на архіви відповідальність за збереження, захист і коректне використання інформації, яка міститься в цих нових форматах. Саме тому правила та закон мають функціонувати не окремо, а разом. Один встановлює інструменти, другий – принципи. І тільки їх поєднання дозволяє зробити аудіовізуальний документ не просто збереженим, а захищеним, доступним і зрозумілим у соціальному контексті. Не менш важливо, що така модель архівної роботи дозволяє уникнути крайнощів: формалізму – з одного боку, і правової невизначеності – з іншого. Архів у цьому випадку виступає не як «технічний склад пам'яті», а як медіатор між документом, суспільством і державою – і саме така роль вимагає одночасно дотримання правил і поваги до інформації як цінності.

Певно, найважливішим нормативним документом у цій сфері залишається Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» [41], ухвалений Верховною Радою. Він визначає, що до складу НАФ включаються документи незалежно від носія – тобто і паперові, і аудіовізуальні, і електронні. Це дає нормативну основу для того, щоби відео- та аудіофайли вважались архівними матеріалами на рівні з текстовими. Але важливо, що закон не містить докладних вимог щодо цифрових форматів, не прописує критерії для приймання born-digital матеріалів, не фіксує вимоги до метаданих чи електронного обліку. Це рамковий документ, і в реальній роботі архівам часто не вистачає його деталізації, щоби впевнено працювати з новими типами

джерел. Також нормативну базу доповнить проєкт Стратегії розвитку архівної справи до 2025 року [45], розроблений Міністерством юстиції та оприлюднений на сайті Кабінету Міністрів України. У ньому більше уваги приділено саме цифровій трансформації: мова йде про розвиток інфраструктури, технічні засоби зберігання, кваліфікацію кадрів, необхідність відкритих стандартів і нових форм доступу до архівної інформації. Стратегія не має сили закону, але вона задає вектор, якого архіви фактично вже починають дотримуватись. У ній чітко сформульовано, що зберігання – це лише частина завдання: документи мають бути доступні, захищені, технічно актуальні. Це дозволяє закріпити те, що в законі поки залишається на рівні загальних формулювань.

Вцілому, проаналізувавши основні складники нормативної бази можна дійти висновку, що у 2025 вона залишається нерівномірною. З одного боку ми дійсно маємо наявні ключові закони, що так чи інакше охоплюють аудіовізуальні документи та дії з ними. В той же час, частина цієї бази є технічно та «морально» застарілою, і не відповідає сьогоднішнім запитам щодо ефективної роботи архівів з аудіовізуальними документами. Водночас сам вектор розвитку нормативної бази можна вважати конструктивним. Положення ЦДАЕА, актуалізовані інструкції, рамкові закони й стратегічні документи – усе це свідчить про поступове усвідомлення специфіки АВД як повноцінного архівного ресурсу. Головним завданням залишається не просто інтегрувати аудіовізуальні документи в наявну систему, а створити для них адаптовану професійну рамку, яка враховуватиме технічні, правові й культурні аспекти їхнього існування. Без цього архівна система ризикує залишатись формально відкритою для АВД, але фактично неготовою до їх довготривалого обігу.

1.3. Методичні підходи та сучасні технології довгострокового збереження (оцифрування, контроль якості, метадані, резервування, контроль цілісності)

Питання довгострокового збереження аудіовізуальних документів у цифровому середовищі стало одним із ключових у сучасній архівній справі. Якщо ще півтора десятиліття тому зберігання зводилось здебільшого до фізичного обліку плівок, касет, компакт-дисків або DVD-носіїв, то сьогодні аудіовізуальні документи існують передусім у цифровій формі. Проблема в тому, що архівна галузь, зокрема в Україні, увійшла в цю нову фазу без чітко сформованої системи технічних і методичних підходів до довготривалого збереження таких матеріалів. Те, що існує на рівні нормативної бази, здебільшого не враховує специфіку саме АВД або ж має занадто загальний характер. Як наслідок, установи на кшталт Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву (ЦДАЕА) мають одночасно забезпечувати процеси зберігання й самостійно формувати під них методологічну основу, що вимагає значного ресурсного та фахового навантаження [52].

Однією з головних відмінностей АВД від традиційних архівних джерел є їхня технічна багатошаровість. Аудіо- чи відеофайл – це не просто записана інформація, а складна структура, що поєднує відеоряд, звук, таймкоди, субтитри, службові дані, вбудовані метадані, а в деяких випадках – навіть інтерактивні елементи. Збереження такої одиниці вимагає не лише копіювання файлу як такого, а й перевірки його цілісності, валідності структури, відповідності формату, відсутності помилок у контейнері. Найменша зміна – наприклад, втрата декількох байтів заголовка – може зробити файл нерозпізнаваним для програми-відтворювача, а значить – фактично втраченим. Це принципова відмінність від текстових електронних документів, де втрата кількох символів не змінює сутності документа, і він залишається придатним для інтерпретації.

Ще одна важлива відмінність – часова вразливість. Аудіовізуальні файли старіють не лише фізично, а й технологічно. За десятиліття можуть зникнути як формати (наприклад, RealMedia або Flash Video), так і програми, здатні їх відкрити. Платформи кодування змінюються, стандарти компресії оновлюються, а підтримка певних форматів припиняється навіть на рівні операційних систем. Як наслідок, навіть якщо файл формально збережений, відтворити його без втрати якості – уже проблема. У випадку архівів – це не просто «незручність», а ризик втрати культурної пам'яті. У власних матеріалах ЦДАЕА визнає потребу постійного реагування на подібні загрози – зокрема, зміну форматів файлів, нестабільність носіїв або залежність від застарілих платформ [52].

Окрім цього, в роботі з аудіовізуальними матеріалами доводиться враховувати, що сам процес створення, обробки та подальшого обліку цих документів значно менш уніфікований, ніж у випадку традиційного діловодства. Наприклад, документи можуть бути створені з порушенням технічних параметрів, без супровідних метаданих, без належного юридичного оформлення або без фіксації авторства. У разі архівного зберігання таких файлів це створює додаткові проблеми: архівісти повинні самі відновлювати контекст створення, верифікувати походження, приписувати технічні атрибути. Інакше документ не може вважатись автентичним або підлягати використанню. На відміну від текстових справ, де документообіг історично вибудований, аудіовізуальні матеріали часто потрапляють до архіву в «дикому» вигляді – як хаотична колекція, що потребує ретельного впорядкування.

Варто також звернути увагу, що в українській практиці часто відбувається формальне приймання АВД без належної перевірки їхньої якості. Наприклад, архіви приймають цифрові носії з відеофайлами без фіксації їх технічних характеристик, без створення контрольних сум, без копії користування. В результаті – архів володіє документом лише

номінально. Через кілька років виявляється, що файл не відкривається, втрачені фрагменти відео або звук не синхронізований. Але згідно з формальними інструкціями, архів свою функцію виконав – файл прийнято на зберігання. Це проблема не конкретної установи, а загального розриву між технічними реаліями й нормативною базою, яка формувалась під інші типи джерел. Той самий Закон України «Про НАФ» [41] лише фіксує, що аудіовізуальні документи можуть входити до складу фонду, але не визначає жодних технічних вимог до цього процесу. У «Правилах роботи держархівів» [36] – згадки про АВД побіжні й неструктуровані. В «Правилах роботи з НТД» [37] є корисні паралелі, але відсутня прив'язка до цифрових форматів.

На цьому фоні ЦДАЕА, як спеціалізована установа, стала фактично головною точкою зосередження досвіду з цифрового зберігання аудіовізуальних джерел в Україні. Але навіть у межах архіву значна частина рішень базується на інституційній практиці, а не на чітко затверджених методиках. Це означає, що питання довгострокового зберігання АВД вирішується не системно, а ситуативно – залежно від ресурсу, людського фактора, поточних проєктів. І тому в рамках цього підрозділу особливо важливо проаналізувати, які саме методики й підходи сьогодні вважаються актуальними у світовій практиці, що з них уже впроваджено в Україні (частково чи повністю), які інструменти й технології вважаються стандартом у сфері збереження АВД, і які виклики все ще залишаються відкритими. Це дасть змогу не лише окреслити актуальний стан, а й сформувати базу для практичного розділу, де питання довготривалого збереження розглядатиметься на прикладі ЦДАЕА.

Ситуація, в якій сьогодні опинилися архіви, працюючи з аудіовізуальними документами, вимагає від них не просто зберігати матеріали, а й активно супроводжувати їх – від моменту створення до кінцевого використання. Якщо класична архівна модель передбачала «разове» приймання документа на зберігання, то цифрова реальність змушує

мислити динамічно: файл повинен залишатися доступним і валідним через 10, 20, 30 років. І це не лише питання носія – це про вміння архіву перевірити формат, зберегти супровідні дані, адаптувати об'єкт до зміни технологій без втрати автентичності. В іншому разі – документ формально збережений, але практично – недоступний або неідентифікований. Це і є суть довгострокового збереження: не «архівування» в класичному сенсі, а комплексна технічна, правова й інформаційна підтримка життєвого циклу цифрового контенту.

Особливо гостро ці виклики постають у сфері аудіовізуальних документів. Адже навіть порівняно простий відеофайл – це набагато більше, ніж просто запис зображення й звуку. Це – певна технологічна структура, яка включає закодовану інформацію, метадані, технічний контейнер, можливу синхронізацію кількох каналів, таймкодів, версій. Кожен із цих компонентів має значення при довготривалому зберіганні, бо його пошкодження або невірне оброблення може зруйнувати весь документ. Наприклад, якщо не збережено інформацію про часові коди – синхронізація відео й звуку стає неможливою. Якщо не зафіксовані параметри оригінальної роздільної здатності – неможливо відновити майстер-файл. І тому вимога до зберігання тут значно вища, ніж у випадку текстового документа. Саме тому архівна практика має враховувати ці особливості не як виняток, а як норму.

Також варто враховувати, що аудіовізуальні документи часто не надходять до архіву в ідеальному вигляді. На практиці це означає, що архіви приймають матеріали без супровідних документів, без метаданих, без опису, або у форматах, які вже технічно застарівають. Особливо характерним це є для born-digital документів – таких, що з'явилися одразу в цифровій формі. У цьому випадку файл часто не має аналогового «оригіналу», отже, єдиним підтвердженням його автентичності є структура самого документа й супровідні технічні параметри. Якщо вони втрачені або не збережені – архів фактично не має інструментів для підтвердження достовірності джерела. Усе

це ще раз підкреслює, що збереження таких документів – це не просто зберігання, а складна система управління цифровими об'єктами в часі. Причому ця система має працювати в умовах, коли і техніка, і програми, і формати постійно змінюються.

На цьому тлі архіви – зокрема ЦДАЕА – змушені не лише виконувати збереження, а й формувати його методику. Частина рішень з'являється на основі міжнародних стандартів і практик, як-от PREMIS, FADGI, METS чи LOCKSS. Інша частина – формується всередині установ: через інституційну пам'ять, робочі інструкції, рішення фахівців. І саме тут виникає потреба у впорядкуванні. Необхідна система, яка поєднає загальні принципи з практичними інструментами: який формат використовувати для майстер-копії, які метадані є обов'язковими, як організувати резервне копіювання, як перевіряти контрольні суми. Усе це має бути не просто відомо фахівцям, а задокументовано, стандартизовано й передавано між поколіннями архівістів. Інакше – кожна нова зміна кадрів чи технології означатиме втрату частини знань. [45]

Саме тому нам варто розібратися, які конкретні методичні підходи ми можемо долучити починаючи з ЦДАЕА, і завершуючи прикладами систем світового рівня, на кшталт Archivematica чи системи LOCKSS. Кожна така модель розглядається не ізольовано, а у співвіднесенні з українськими реаліями: які технічні умови потрібні, які підходи можна адаптувати, які вже частково реалізовані. Це дозволяє створити цілісне уявлення про те, як архіви можуть гарантувати збереження цифрових аудіовізуальних джерел не лише на короткий період, а на десятиліття – у стабільному, підтвердженому, описаному й доступному вигляді.

В окремих положеннях багатьох архівів зазначено, що архів уповноважений самостійно ініціювати розроблення методичних матеріалів та адаптацію форматних вимог. Це важливо в умовах постійної зміни технологій, особливо

якщо йдеться про приймання born-digital документів – таких, що з моменту створення існують лише в цифровому вигляді. За таким самим принципом працює і ЦДАЕА. У структурі повноважень архіву чітко визначено: приймання електронних документів до НАФ, контроль технічних параметрів, ведення електронних каталогів, організація доступу та розробка інструкцій. Відповідальність за технічну придатність файлів також покладається на архів, що формально дає підстави для застосування внутрішніх критеріїв якості – наприклад, щодо форматів, структури метаданих або типу носія. Окремим пунктом у Положенні закріплено право архіву на використання інформаційних систем, що дає змогу реалізовувати базові функції збереження та доступу у цифровому середовищі. Але йдеться радше про технічну можливість, а не про визначений набір інструментів. Це створює ситуацію, коли базовий документ регламентує функції на рівні завдань, але не надає конкретного механізму їх реалізації. Тому більшість технічних рішень у ЦДАЕА приймається на рівні внутрішніх інструкцій і не є частиною формалізованої методики.

На відміну від багатьох архівів, які зосереджуються винятково на функціях зберігання та обліку, ЦДАЕА публічно позиціонує себе як відкриту інституцію, яка виконує не лише архівні, а й комунікаційні функції [9]. У відкритих матеріалах акцент зміщено на ідею доступності – документ у ЦДАЕА має не просто «зберігатися», а залишатися вписаним у ширший культурний і соціальний контекст. З одного боку, це створює додаткове навантаження: архів мусить забезпечити не лише технічну підтримку носія, а й можливість інтерпретації, відтворення, публічного перегляду. З іншого – це змінює саму логіку архівної діяльності. Цифрові аудіовізуальні документи – це вже не просто фонди, а контент, який має бути включеним у сучасні форми комунікації: онлайн-ресурси, цифрові платформи, освітні середовища.

Це створює подвійний виклик. З одного боку – підтримка автентичності й контроль усіх технічних параметрів, без чого документ не зберігається. З іншого – потреба формувати метадані, структурувати доступ, адаптувати формати, пояснювати зміст. Таким чином, ЦДАЕА виконує завдання, визначені у Положенні, включаючи зберігання, приймання, ведення каталогів та розробку технічних інструкцій [52]. У документі прямо передбачено право архіву самостійно адаптувати форматні вимоги до цифрового середовища, що дозволяє йому враховувати особливості окремих типів документів. Конкретні механізми реалізації таких функцій не деталізуються, тож їхнє виконання залежить від внутрішньої практики установи. Це створює підґрунтя для подальшого аналізу: як саме подібні технічні питання вирішуються у міжнародній архівній сфері – зокрема, на прикладі підходів до створення майстер-копій у процесі оцифрування. У міжнародній архівній практиці рекомендації ініціативи FADGI (Federal Agencies Digital Guidelines Initiative) посідають центральне місце серед підходів до довготривалого збереження аудіовізуальних документів [43]. Цей проєкт, ініційований урядовими агентствами США, не є формальним стандартом у класичному розумінні, однак він широко використовується в бібліотеках Конгресу, національних архівах, а також музеях і медіаінституціях як фактичний орієнтир. Основна мета рекомендацій FADGI – забезпечити можливість якісної, стабільної та відтворюваної оцифровки аналогових носіїв з мінімальними втратами та збереженням усіх ключових властивостей джерела. Для відео та аудіо матеріалів, які переводяться у цифрову форму, FADGI встановлює чіткі вимоги до створення так званих preservation master files – тобто головних зберіганих копій, які не призначені для публічного перегляду, а використовуються виключно для архівного зберігання та створення копій користування. Основний принцип – максимально наблизити цифрову копію до оригіналу без компресії та втрат. Це означає використання нестиснутих або lossless-форматів, високої частоти дискретизації, контроль глибини кольору та збереження повної аудіовізуальної структури. Формати, які відповідають цим

критеріям, наприклад: FFV1 (в контейнері Matroska), JPEG 2000 Lossless для відео, WAV для аудіо (PCM, 96 кГц, 24 біти). FADGI не обмежується лише технічними параметрами файлу. Методика передбачає також обов'язкову наявність супровідної інформації: контрольних сум (для перевірки цілісності), технічних звітів (якими засобами відбулася оцифровка, з якими налаштуваннями), а також базового опису об'єкта. Часто така документація оформлюється у вигляді окремих метаданих-файлів, що супроводжують відео-або аудіофайл. Це дозволяє не лише зберігати об'єкт у фізичному сенсі, а й гарантувати, що з плином часу його технічні властивості можна буде підтвердити, ідентифікувати, а сам документ – повторно інтегрувати в системи зберігання або представлення. Ще однією характерною рисою рекомендацій FADGI є диференціація рівнів якості оцифрування. Наприклад, чотири зірки – це найвищий рівень відповідності вимогам збереження, який включає нестиснене відео, суворе дотримання всіх параметрів оригіналу та повний супровід метаданими. Три зірки – допустимий компроміс за окремими показниками. Це дозволяє архівам діяти гнучко, зважаючи на технічні й фінансові обставини. Така шкала допомагає стандартизувати процес навіть у межах однієї установи – наприклад, розділити фонди за пріоритетом оцифрування або рівнем точності. Усе це формує чітку методику роботи, яку можна масштабувати, контролювати і, головне, – відтворити в інших умовах. Для українських реалій FADGI становить інтерес не стільки як повноцінна модель (зважаючи на відмінності в інфраструктурі), скільки як приклад чіткої, деталізованої, але водночас адаптивної системи підходів. Її цінність полягає в тому, що вона не просто перелічує параметри, а структурує весь процес збереження – від моменту сканування до архівування з усіма допоміжними файлами. І хоча в офіційній архівній системі України FADGI поки не імплементовано, деякі принципи (наприклад, збереження майстер-копій окремо від користувацьких) уже частково реалізуються в ЦДАЕА – про що, зокрема, йдеться в документах архіву [52].

Для кращого розуміння реалій та перспектив можливостей зберігання варто враховувати особливості форматів, які можуть гарантувати довготривалу надійність.

У сфері цифрового збереження фотографій і графічних зображень архіви стикаються з не менш складними викликами, ніж у випадку з відео. Попри менші обсяги даних, графічні файли мають велику кількість параметрів, які повинні зберігатися без змін: колірна модель, точність відображення, метадані, рівень стиснення, версія формату. У звітах PrestoPRIME [15] наголошено: основна проблема збереження зображень у цифровому вигляді полягає не лише в ризику фізичної втрати (наприклад, через пошкодження носія), а в поступовій втраті можливості відкрити, відтворити або інтерпретувати файл правильно через зміну програмного середовища, втрату підтримки формату або пошкодження метаданих. Під "псуванням" цифрового зображення мається на увазі не зміна пікселів, а втрата повноцінного доступу до його технічної та описової структури.

Найстабільнішим і найчастіше рекомендованим для довготривалого архівного зберігання форматом є TIFF. У версії 6.0, затвердженій Adobe, він підтримує як нестиснені, так і стиснені без втрат зображення (наприклад, з використанням LZW або ZIP). TIFF дозволяє вбудовувати кілька типів метаданих (Exif, IPTC, XMP), що особливо важливо для фото: технічна інформація про камеру, умови зйомки, дата/час, координати, права тощо. Крім того, TIFF підтримує багатосторінковість, багатошаровість, високий динамічний діапазон (глибина кольору 16 біт і вище), що робить його придатним не лише для сканів, а й для складних наукових та музейних зображень. TIFF зберігає точність зображення без жодних втрат, а його структура стабільна в часі – формат успішно відкривається і через десятиліття.

JPEG – найбільш поширений графічний формат, але в архівній практиці використовується лише для копій користування. Це формат із втратами: при кожному повторному збереженні (re-save) відбувається зниження якості, втрачаються деталі, стискаються кольори, й поступово накопичуються артефакти. Він не підтримує прозорість, має обмежену глибину кольору, і хоча вбудовує базові метадані, їхня стійкість до пошкоджень нижча. Через це JPEG не придатний для master-копій у жодному типі зображень, де важлива точність.

JPEG 2000 – спроба подолати недоліки JPEG. Він підтримує стиснення як з втратами, так і без втрат, має покращену підтримку кольору, вбудовану систему метаданих, і загалом придатний для архівного використання. Проблема – складна реалізація, менша поширеність і недостатня підтримка програмним забезпеченням. Архіви, які його використовують, зазвичай мають спеціальні інструменти для конвертації та перевірки.

PNG – поширений формат для збереження зображень без втрат. Він підтримує прозорість (альфа-канал), використовує ZIP-стиснення, добре передає текстову графіку, скани документів, інтерфейсні елементи. Але PNG не ідеальний для фото: він має гіршу підтримку кольору, більші розміри файлів, не зберігає EXIF-поля, а набір підтримуваних метаданих – обмежений. Утім, для збереження логотипів, титульних сторінок, схем або відсканованих текстів PNG може бути практичним.

RAW – це не формат, а клас файлів: вихідні дані з сенсора камери. Вони зберігають усю доступну інформацію без обробки: рівні яскравості, баланс білого, шум, кольорову температуру. Проблема – кожен виробник має власний формат (NEF, CR2, ARW тощо), і не всі вони відкриті. З часом підтримка старих RAW-форматів зникає, а файли втрачають сумісність. Тому RAW рекомендується зберігати разом із DNG-копією або конвертувати у стабільні формати з фіксацією метаданих.

DNG (Digital Negative) – відкритий формат Adobe, створений як архівна альтернатива RAW. Підтримує збереження вихідних параметрів із камери, вбудовані попередні перегляди, контрольні суми, глибоку структуру метаданих. На відміну від RAW, DNG має кращу документацію та більшу стабільність. Використовується в архівах, що працюють з цифровою фотографією.

HEIF / HEIC – сучасні формати зображень на базі HEVC, що підтримують анімації, live-фото, прозорість і метадані. Використовуються на мобільних пристроях Apple та Android. Але в архівному середовищі вважаються ризикованими: вузька підтримка, часті зміни специфікації, залежність від патентів. Для довготривалого зберігання – не рекомендовані. [58]

На відміну від фото, зберігання відеофайлів базується не лише на виборі контейнера, та не лише на виборі кодека згідно деяких джерел. Це цілісна стратегія, і вона включає в себе технічну стабільність, перевірку якості, супровідну документацію та інфраструктуру резервного збереження. Найбільш надійним на сьогодні є поєднання формату FFV1 із контейнером Matroska (MKV). Ця комбінація підтримується більшістю архівних систем і дає змогу зберігати відео без втрат, у повному цифровому представленні, з можливістю фіксації метаданих, субтитрів, таймкодів та інших технічних елементів [2]. Перевагою FFV1 є його відкритість, простота реалізації та відсутність залежності від комерційного програмного забезпечення, що важливо для архівів, орієнтованих на довгострокове зберігання. Структура Matroska дозволяє інтегрувати всі супровідні матеріали в один контейнер, зменшуючи ризик втрати зв'язку між відео і його службовими даними. На відміну від цього, формати, які активно використовуються у виробництві чи поширенні (ProRes, H.264/AVC, MPEG-2), не призначені для архівного зберігання. Вони зазвичай застосовують стиснення з втратами, що впливає на точність передачі кольору, синхронізацію аудіо й відео, а також робить неможливим відновлення оригінальної структури. Крім того, частина з них має

закриту специфікацію або вимагає пропрієтарного декодування, що унеможлиблює їх безпечне використання в архівних системах, орієнтованих на відкриті стандарти. Формати на кшталт MP4, AVI, MOV – зручні для публічного доступу, але не відповідають вимогам до архівної надійності, гнучкості метаданих та технічної автентичності. Тому сучасні архіви використовують їх виключно як формат копій користування, зберігаючи master-файли у lossless-структурах, придатних для подальшої міграції та відтворення в незалежному середовищі.

Окремо важливим компонентом цифрового збереження є контроль якості відеофайлу після його створення або оцифрування. Архівна практика передбачає впровадження автоматизованих інструментів перевірки, які дозволяють виявити як помилки оцифрування, так і структурні дефекти файлу. Одним із найбільш ефективних інструментів для цього є QCTools – open-source платформа, яка дає змогу аналізувати відео за низкою технічних параметрів: колірна інформація, рівень шуму, синхронізація аудіо й відео, наявність втрат сигналу, технічні артефакти тощо [68]. QCTools надає графічні звіти, які архіви можуть зберігати разом із файлом для подальшої верифікації або аналізу. Це особливо важливо в умовах, коли архів має справу з великим масивом даних, і перегляд кожного відео вручну стає фізично неможливим. Таким чином, інструмент виконує не лише роль діагностики, а й архівного супроводу – надаючи архівісту технічний портрет кожного документа. Паралельно з аналізом якості формується контрольна сума відеофайлу – зазвичай із використанням алгоритмів SHA-256 або SHA-512. Це окремий рядок даних, який однозначно відповідає вмісту файлу. Під час збереження контрольна сума записується в окремому службовому файлі, і в подальшому кожна зміна чи пошкодження навіть одного байта змінює цю суму. Таким чином, архів у будь-який момент може переконатися в цілісності документа: якщо хеш не збігається, файл вважається пошкодженим і підлягає заміні з резервної копії або виключенню з фонду. У системах цифрового збереження, як-от

Archivematica, перевірка контрольних сум автоматизована й вбудована в базову логіку пакування архівного об'єкта. Завдяки цьому підтримується постійний технічний моніторинг стану файлів без потреби вручну перевіряти кожен з них. Резервне копіювання є критично важливою складовою збереження аудіовізуальних матеріалів. Архіви дедалі більше орієнтуються на модель 3-2-1: щонайменше три копії кожного файлу, збережені на двох різних типах носіїв, причому одна з них – за межами основного місця зберігання [48]. Такий підхід дозволяє мінімізувати ризик втрати в разі збою обладнання, стихійного лиха або кібератаки. Рекомендується, аби одна з копій зберігалась у офлайн-середовищі або ізольованому доступі. Резервні копії не є простим дублюванням файлів – це структуровані об'єкти з власною документацією, контрольними сумами, реєстрами доступу й інструкціями відновлення. Частина архівів інтегрує хмарне зберігання у резервну модель, однак уникає прив'язки до комерційних сервісів без повного контролю над файлами. При використанні хмарних рішень особливої уваги потребує шифрування, контроль доступу, а також підтвердження того, що файли зберігаються в незмінному вигляді з можливістю аудиту. Резервування включає також тестування копій – контроль відкриття, верифікація хешів, оновлення метаданих. Воно має проводитися регулярно, відповідно до внутрішніх регламентів або галузевих стандартів. У деяких архівах цей процес автоматизовано: раз на кілька місяців система перевіряє вибіркові файли, оновлює контрольні суми і формує звіти. За потреби система може сигналізувати про необхідність створити нову копію – якщо, наприклад, один із носіїв наближається до граничного терміну використання. Таким чином, резерв не є «страховкою» на випадок катастрофи, а частиною активної політики збереження.

Вцілому, збереження відео – це поєднання правильно обраного формату, технічного контролю, структури метаданих і багаторівневої системи захисту. Кожен із цих компонентів не є самодостатнім – лише в комплексі вони

дозволяють гарантувати збереження аудіовізуального контенту в первісному вигляді з довгостроковим доступом і високим рівнем надійності.

Висновки до розділу 1

У першому розділі було розглянуто теоретичні засади, на яких базується сучасне розуміння аудіовізуального документа як об'єкта архівного збереження. Поняття аудіовізуального документа було охарактеризовано у міждисциплінарному контексті – як технічного, так і культурного феномену, що поєднує в собі ознаки джерела інформації, медіартефакту та інструменту соціальної комунікації. Особливу увагу було приділено аналізу нормативно-правової та стандартизаційної бази України у сфері створення, обліку й зберігання таких документів, а також їхньому життєвому циклу – від моменту фіксації події до публічного доступу та використання.

Окремим блоком проаналізовано сучасні підходи до цифрового збереження фото- і відеофайлів як різновидів аудіовізуальної інформації. Розглянуто основні формати архівного зберігання, технічні вимоги до довготривалої автентичності файлів, методики контролю якості й системи резервного копіювання. Було встановлено, що питання збереження аудіовізуального контенту охоплює не лише технології, а й управлінські та правові аспекти, зокрема у контексті функціонування державних архівів та реалізації національної політики у сфері цифрової пам'яті.

Таким чином, перший розділ роботи заклав теоретичну основу для дослідження практичних механізмів збереження аудіовізуальних документів у державному архівному середовищі. Зібрані положення, визначення та аналітичні спостереження створюють концептуальну рамку, необхідну для розгляду конкретних підходів і процедур, які реалізуються у Центральному державному аудіовізуальному та електронному архіві України.

РОЗДІЛ 2

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ПРАКТИК СТВОРЕННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ В УКРАЇНІ

2.1. Становлення кіно-, фото-, фонофондів: радянський період та перше десятиліття незалежності.

Архівне збереження аудіовізуальних документів неможливе без аналізу історичних передумов, що сформували саму природу підходів до обліку, опису й збереження цього типу джерел. Якщо теоретичний базис і нормативна структура визначають, що і як ми маємо зберігати, то практична реальність функціонування архівних установ формується на основі досвіду, накопиченого протягом десятиліть. Саме тому другий розділ роботи зосереджується на вивченні еволюції зберігання аудіовізуальних фондів, зіставляючи ідеологічні, інституційні та технологічні чинники, які впливали на архівну політику в Україні впродовж радянського періоду та на початку незалежності.

Завдання цього розділу – не лише окреслити хронологію становлення архівних фондів кіно-, фото- та фонотипу, а й простежити, яким чином адміністративні структури, технічні стандарти, суспільно-політичний контекст і рівень доступу формували специфіку збереження й опису аудіовізуальних документів у державній архівній системі. Особлива увага приділяється тому, як змінювалась роль аудіовізуальних матеріалів: від допоміжного виду документів – до автономного носія колективної пам'яті, що має повну архівну цінність.

Першим кроком у цьому аналізі є звернення до інституційних витоків: розглянемо, як у радянський період було закладено основу для створення й обліку аудіовізуальних архівів, зокрема шляхом формування спеціалізованих установ, нормативних регламентів і централізованої системи зберігання. Цей контекст дозволяє оцінити не лише адміністративну логіку функціонування таких архівів, а й закладені ще тоді практики, які впливають на стан аудіовізуальних фондів до сьогодні.

Перші кроки зі збирання та збереження аудіовізуальної спадщини в радянській Україні розпочалися на хвилі архівної реформи 1920-х років та курсу на

централізацію управління документальною пам'яттю. Вже у 1932 р. в столиці УСРР було засновано Всеукраїнський центральний фотокіноархів – спеціалізовану установу для акумуляції кіно- та фотоматеріалів, що мали історичну цінність [47]. Рішення про його створення ухвалили вищі органи влади (ВУЦВК та Раднарком СРСР), визнавши необхідність державного контролю над новими видами документів. Архів містився у приміщенні Києво-Печерської лаври, де за кілька передвоєнних років було сформовано значну колекцію фотодокументів, які відображали події перших десятиліть радянської доби. Проводився облік та наукове упорядкування цих матеріалів, забезпечувався до них доступ дослідників, організовувалося використання фотокінофонодокументів у освітніх і пропагандистських цілях. Таким чином, на порозі Другої світової війни в УРСР вже існувала інституція, відповідальна за зберігання візуальної історичної пам'яті – прообраз сучасного Центрального державного кінофотофоноархіву ім. Г. С. Пшеничного (ЦДКФФА) [9].

Подальший розвиток архівної справи відбувався в руслі радянської моделі централізованого управління. Всі архівні установи УРСР були інтегровані до єдиної системи, підпорядкованої загальносоюзному керівництву. Поняття Єдиного державного архівного фонду, закріплене постановами 1920-х рр., означало оголошення всіх документів державною власністю та концентрацію їх у мережі державних архівів. На практиці це вилилося в ієрархічну структуру: республіканське Центральне архівне управління координувало роботу архівів на місцях, а з 1931 р. діяло і Центральне архівне управління СРСР, що встановлювало стандарти для союзних республік. У 1938 р., в розпал сталінського тоталітаризму, архівна система була передана у відання НКВС – ЦАУ СРСР реорганізували в Головне архівне управління НКВС, якому підпорядковувалися всі центральні та обласні архіви. В УРСР на початку 1939 р. відповідно було створено Архівний відділ НКВС УРСР замість колишнього архівного управління. Така централізація відбивала політику жорсткого контролю над інформацією: архіви розглядалися владою не лише як сховища документів, а і як інструмент ідеологічного впливу [47].

Після звільнення Києва в 1943 р. архів відновив діяльність під новою назвою – Центральний державний архів фонофотокінодокументів УРСР, а з 1953 року – Центральний державний архів кінофотофонодокументів УРСР. Його багаторічним директором став Г. С. Пшеничний, який заклав ключові принципи роботи установи: централізоване комплектування, державний контроль, акцент на документування «визначних досягнень радянського народу» [9]. Архів регулярно поповнювався матеріалами від Української студії хронікально-документальних фільмів, телерадіоцентру, агентства РАТАУ, фотокореспондентів тощо. При цьому діяв жорсткий контроль за тематикою: перевага надавалася темам, що підтримували офіційний ідеологічний наратив. Технічна база – плівка, фотонегативи, грамплатівки, магнітні стрічки – зберігалася з дотриманням централізованих регламентів, хоча часто в умовах обмеженого фінансування та нестачі ресурсів [47].

ЦДКФФА фактично став головним центром накопичення аудіовізуальної спадщини в межах радянської України. Його фонди постійно поповнювалися, і вже у 1980-х роках кількість одиниць зберігання сягала сотень тисяч. Серед них – документальні фільми, кіножурнали, фото хроніка політичного життя, записи голосів відомих осіб, матеріали з культурних подій. Усе це формувало репрезентацію «офіційної історії», ретельно відібраної, змонтованої і часто переозвученої в дусі пропаганди. Доступ до архівів обмежувався, а науковцям та журналістам часто надавали лише попередньо «перевірені» матеріали [9].

Лише наприкінці 1980-х – з початком гласності та перебудови – архів почав поступово відкриватися для дослідницького використання. Водночас в архівних колах зароджувалася дискусія про те, як подолати політичну спадщину радянських фондів: чи потрібно повністю зберігати документи як пам'ятку часу, чи переосмислювати їхній контекст і ролі. Ці питання залишилися актуальними і в перше десятиліття незалежності, коли ЦДКФФА перейшов до нових форм діяльності, вже в умовах демократичного регулювання та прагнення до переоцінки минулого [47].

Звичайно, розглядаючи діяльність кінофотофонофондів України радянського періоду необхідно мати чітке розуміння про формати та види аудіовізуальних документів, яких існувало чимало. У радянській Україні одним із головних видів аудіовізуальних документів були кіножурнали – короткометражні випуски новин, які демонструвалися в кінотеатрах перед показом художніх фільмів. Такі новинні кінохроніки регулярно інформували населення про актуальні події (виробничі досягнення, партійні з'їзди, військові перемоги тощо) і водночас слугували інструментом пропаганди. Радянська влада не дарма називала кіно «найважливішим із усіх мистецтв» для впливу на маси: документальні кіножурнали стали екранним аналогом газет, оперативно доносячи потрібні ідеологічні меседжі громадянам [19]. Знімалися такі сюжети здебільшого на 35-мм чорно-білу кіноплівку (інколи з дубль-копіями на 16 мм для клубів), спершу німо (1920-ті рр.), а з 1930-х – зі звуковою оптичною фонограмою. У воєнні та повоєнні роки кіножурнали на кшталт «Радянська Україна» висвітлювали бойові дії, життя фронту й тилу, героїзуючи радянську армію та трудові колективи. В цілому новинне кіно виконувало функцію «живої газети» – формувало в населення потрібну державі картину дня, нав'язуючи позитивний образ соціалістичної дійсності та досягнень УРСР.

Хронікально-документальні фільми. Окрему частину кінофондів становили не періодичні, а разові документальні стрічки – від короткометражних кінонарисів до повнометражних документальних фільмів на суспільно-історичну тематику. Виробництвом таких стрічок в УРСР займалися спеціалізовані студії (наприклад, Київська студія документальних фільмів, пізніше – «Укркінохроніка»). Тематика охоплювала життя радянської України: індустріалізацію, сільське господарство, культурне будівництво, видатних людей тощо. Технічно ці фільми створювалися на кіноплівці (35 мм, а для навчальних цілей іноді 16 мм), у 1940–50-х роках переважно чорно-білі, згодом і кольорові, зі звуковим супроводом (дикторський голос, синхронні інтерв'ю). Хронікально-документальні стрічки позиціонувалися як

об'єктивний літопис доби, але на практиці проходили ідеологічний відбір і монтаж: вони мали демонструвати успіхи соціалізму, «дружбу народів» і правильність партійного курсу, уникаючи заборонених тем.

Постановочне історичне кіно. Художні фільми на історико-революційну тематику також були складовою архівних аудіовізуальних фондів, адже їх розглядали як кінодокументи епохи (завдяки відображенню значущих подій у популярній формі). У радянський період київська кіностудія та інші студії УРСР випускали низку ігрових стрічок, що відтворювали ключові моменти національної історії з марксистсько-ленінських позицій. Це були біографічні та історичні фільми про революцію і громадянську війну, про видатних діячів (наприклад, стрічка О. Довженка «Щорс», 1939 р., про героя громадянської війни; «Богдан Хмельницький», 1941 р., про події XVII ст. та ін.). Таке кіно створювалося за всіма канонами соцреалізму: із ретельно поставленими масовими сценами, пафосними промовами та чітким поділом на «ворогів» і «героїв». Технічний формат – 35-мм плівка (ч/б в довоєнні роки, пізніше кольорова), повнометражний звуковий фільм. Функціонально постановочні історичні фільми мали закріпити в масовій свідомості офіційну версію минулого – фактично це була екранна міфологія, що прославляла революційні традиції, партію та радянський патріотизм [19].

Фотохроніка. Фотодокументи склали найбільшу частку аудіовізуальних архівних фондів УРСР. До них належать фотохроніка преси та офіційні фотозйомки – світлини, що відображали політичне, виробниче й культурне життя республіки. Такі фото створювалися фотокореспондентами газет і державних інформгентств (наприклад, фотохроніка РАТАУ – Радіотелеграфного агентства України) та штатними фотографами при установах. На знімках увічнювалися ключові радянські ритуали і події: паради і демонстрації, підписання угод, візити партійних керівників, відкриття заводів, врожайні кампанії, будівництво об'єктів, ювілейні вечори діячів культури тощо. Технічно в різні роки застосовувалися носії від скляних негативів (у 1920–30-х рр.) до фотоплівки різних форматів (з середини XX ст.),

а кінцевим продуктом були чорно-білі фотографічні відбитки (з 1960-х рр. частіше і кольорові діапозитиви або слайди для проєкції). Фотохроніка використовувалася у пресі, фотоальбомах, на виставках – вона формувала образний ряд пропаганди, показуючи «щасливе життя» радянських трудящих і успіхи соціалістичного будівництва [29].

Фонограми засідань і культурних подій. Значну цінність для архівів мали звукозаписи важливих заходів – сесій найвищих органів влади, з'їздів КП(б)У/КПУ, урядових нарад, а також визначних культурних подій (наприклад, державних концертів, фестивалів, авторських вечорів тощо). Такі фонограми створювалися спочатку методом прямого запису на грамплатівки (лаковані диски) або магнітний дріт, а з 1950-х рр. – на магнітну стрічку (котушкові студійні магнітофони), що значно спростило тривалі записи. Окремі записи могли тиражуватися на платівках (наприклад, промови керівників, пісні з концертів – випускалися фірмою «Мелодія») або зберігалися як унікальні архівні примірники. На постійне державне зберігання приймалися фонодокументи на всіх типах носіїв – від застарілих воскових валиків і вінілових платівок до сучасних цифрових копій. Змістовно ці аудіодокументи фіксували живу історію: у політичній сфері вони документували офіційну риторику й рішення (для внутрішніх стенограм і для пропагандистського мовлення на радіо), а у сфері культури – зберігали виконання творів, промови митців, народну музично-театральну спадщину [29].

Вцілому, подібні формати переживали свій варіант певного «застою», адже лежали в основі впродовж довгих років аж до моменту, який можна назвати «періодом переходу» – архівних реформ, що відбулися у 1990-х роках під час процесу та після повноцінного здобуття Україною незалежності. Після здобуття незалежності у 1991 році українська архівна система опинилася в умовах глибокого переходу. Архіви України успадкували радянську модель управління та величезний масив документів, але втратили централізовану підтримку. Загальна економічна криза 1990-х років та політична трансформація призвели до різкого скорочення фінансування архівної галузі.

Унаслідок цього розпочалася технічна деградація архівних установ – матеріальна база та обладнання занепадали через брак коштів, припинилися програми будівництва нових архівних приміщень, відбулося скорочення штатів і постійна ротація кадрів [30]. Особливо гостро ці проблеми проявилися у спеціалізованих та регіональних архівах – зокрема, Центральний державний кінофотофоноархів України ім. Г. С. Пшеничного (ЦДКФФА), який зберігає аудіовізуальні матеріали на різних носіях, вимагав дорогого спеціального обладнання та умов зберігання (кліматичний контроль, пожежна безпека тощо) [47]. Підтримання таких систем у 1990-х було утруднене через хронічне недофінансування, що ставило під загрозу збереження унікальних кіноплівок, фотонегативів і звукозаписів.

Одним із першочергових завдань стало формування нової національної нормативно-правової бази архівної справи. У Радянському Союзі діяли власні стандарти й інструкції, які вже не відповідали потребам незалежної України. Тому було розпочато підготовку профільного закону та інших регулятивних актів. Ключовим кроком стало ухвалення Верховною Радою 24 грудня 1993 року Закону України «Про Національний архівний фонд і архівні установи» [36]. Цей базовий закон запровадив нове поняття – «Національний архівний фонд (НАФ) України», що об'єднало всю цінну архівну спадщину країни незалежно від форм власності чи носіїв інформації, ліквідувавши поділ на державні та відомчі архівні фонди, успадкований від СРСР [7]. Закон також дав сучасне визначення терміну «архівні установи» – до них віднесено всі архіви та структурні підрозділи, які здійснюють облік, зберігання документів і використання НАФ, або управляють архівною справою та діловодством [7]. Важливою віхою стало й заснування спеціалізованої наукової установи: у 1994 році почав діяльність Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства (УНДІАСД), покликаний займатися науково-теоретичними та методичними проблемами галузі .

Період 1990-х років ознаменувався також реорганізацією структури архівної мережі та спробами децентралізації. Історично архіви України були підпорядковані центральному органу (Головархіву) і чіткій вертикалі управління. Після 1991 року виникла потреба переглянути цю модель. З одного боку, центральні державні архіви продовжили зберігати документи загальнонаціонального значення – зокрема, два історичних архіви (у Києві та Львові), галузевий архів при Кабміні (ЦДАВО), архів громадських об'єднань (ЦДАГО) та інші профільні установи. З іншого боку, з'явилися нові архівні інституції на базі відомств, що фактично розподілило частину фондів між різними органами. Так, у 1994 році на базі архівного підрозділу колишнього КДБ запрацював Галузевий державний архів СБУ, а згодом і архіви в МВС, Міноборони, МЗС. Наприкінці 1990-х років Головархів реорганізували в Державний комітет архівів України (Держкомархів) – вперше за роки незалежності архівна служба отримала статус самостійного органу центральної виконавчої влади [30].

Реформи торкнулися не лише структури, а й змісту діяльності архівів. Прийняття нового законодавства (зокрема Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» 1993 р. і закону про обов'язковий примірник 1999 р.) заклало нормативні засади функціонування системи, проте реалізація цих норм стикнулася з серйозними викликами на практиці [19]. Тетяна Олександрівна Ємельянова зазначає, що після втрати централізованої державної підтримки традиційні студії відійшли на другий план, а на їхнє місце прийшли незалежні телекомпанії, студії та продюсерські об'єднання. Це створило новий інформаційний простір, який архіви не встигали охопити, адже більшість нових виробників не виконували обов'язку передання копій до НАФ. В результаті, як наголошує дослідниця, постала реальна загроза «розмивання» сформованих раніше фондів, особливо у сфері аудіовізуальних документів [19]. Попри загальне зниження обсягів надходжень, саме у цей період розпочалися і перші цифрові ініціативи в українських архівах – зокрема

спроби оцифрування фондів, створення електронних каталогів, розробка Національної архівної інформаційної системи [4].

Таким чином, перехідний етап 1990-х став водночас кризовим і стратегічно важливим періодом. Українська архівна система адаптувалася до нових соціально-економічних умов, створювала нормативну базу, переосмислювала принципи комплектування та доступу до документів, готуючи підґрунтя для наступного етапу – цифровізації.

2.2. Перехід до цифрових технологій: оцифрування колекцій, опис і доступ.

Історія становлення української Незалежності тісно переплетена з часами стрімкого переходу всього світу від аналогових до цифрових технологій. Цей перехід охопив абсолютно всі сфери життя – від військової до інформаційної та архівної. З 1990х років більшість архівних установ світу розпочала активний процес цифрової трансформації, впроваджуючи ініціативи з оцифрування власних колекцій, створення електронних описів тощо.

Цифрова трансформація архівної справи в Україні так само зумовлена як загальносвітовими тенденціями, так і локальними потребами. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій призвів до постійного зростання частки цифрових аудіовізуальних документів у загальному потоці інформації. Це особливо стосується останніх двох десятиліть, коли цифрова форма зберігання й обробки інформації почала домінувати в усіх сферах: від журналістики до архівної справи. Як наголошує Т.О. Ємельянова, сучасний архів мусить реагувати не лише на кількісне збільшення цифрових матеріалів, а й на зміну самих підходів до збереження – від носія до контенту, від фізичного архіву до інформаційного середовища [17]. Її підхід – це не просто окреслення загрози, а концептуальна зміна парадигми: цифрове середовище

вимагає нової логіки архівування, нових компетенцій і стандартів. В українських реаліях додатковим поштовхом до цифрової трансформації стала і безпекова ситуація: через загрози знищення або пошкодження установ (зокрема внаслідок бойових дій) постала критична потреба у створенні цифрових копій документів – насамперед аудіовізуального типу. Проблемою потреби у створенні цифрових копій також зацікавилась і глобальна спільнота. Зокрема, ЮНЕСКО порушує це питання на міжнародному рівні, закликаючи уряди посилити увагу до цифрового збереження культурної пам'яті. Створення Всесвітнього дня аудіовізуальної спадщини стало одним зі способів акцентувати увагу на потребі системних дій у цій сфері [6].

У більшості країн Європейського Союзу процес оцифрування архівних фондів давно вийшов за межі окремих проєктів і став складовою державної політики з охорони культурної спадщини. Збереження цифрових копій аудіовізуальних документів вважається не просто технічною процедурою, а частиною гарантійного механізму національної безпеки в гуманітарному вимірі. Відповідно, ключову роль тут починає відігравати нормативна база – лише через чітко встановлені стандарти можливо забезпечити довготривале, контрольоване і юридично значиме збереження цифрових версій документів. Без таких стандартів навіть технічно якісна копія не має жодної гарантії автентичності. Саме з цією метою в країнах ЄС широко впроваджуються положення серії міжнародних стандартів ISO 30300, які описують вимоги до управління документацією в цифровому середовищі. Ці документи регламентують способи верифікації цифрових файлів, фіксації походження, контролю метаданих та перевірки відповідності копії оригіналу. В Україні процес адаптації цих стандартів поступово реалізується через ДСТУ. Як слушно зауважує В.О. Кудлай, на відміну від традиційного підходу до архівування, сучасні електронні документи потребують багаторівневої системи ідентифікації, яка забезпечує не лише збереження, а й перевірку достовірності на кожному етапі життєвого циклу документа [36].

В процесі цифрової трансформації ключовим є запуск цифрової обробки. Для цього будь який архів мусить мати обладнання для сканування та перетворення, компіляції різних носіїв. Зокрема, потрібне обладнання для сканування документів і фотографій, оцифрування аудіо- та відеоносіїв, обробки плівки, а також комп'ютери з професійним програмним забезпеченням. Не менш важливою є наявність кваліфікованих фахівців: операторів сканерів, звукоінженерів, ІТ-спеціалістів і архівістів, які розуміються на цифровому описі. Особливо це стосується архівних установ, що працюють з аудіовізуальними документами – тут потрібні не лише базові навички роботи з цифровими файлами, а й розуміння специфіки самих носіїв (наприклад, кіноплівки чи магнітних стрічок) [37].

Через обмеженість ресурсів архіви змушені визначати пріоритети: які документи оцифровувати насамперед. Як правило, першочергово обираються фонди, що мають особливу історико-культурну цінність, або ті, які активно використовуються дослідниками. Також під оцифрування потрапляють носії в поганому фізичному стані – їх важливо перевести в цифровий формат до повного руйнування. У випадку аудіовізуальних документів це особливо актуально: термін збереження магнітних стрічок та кіноплівки обмежений, а устаткування для їх відтворення зникає з обігу. Серед чинників відбору зростає і безпековий аспект – зважаючи на ризики фізичної втрати архівів, цифрова копія стає єдиним способом гарантувати збереження інформації [38].

Типовий процес цифрової обробки починається з формування плану і відбору матеріалів. Далі – підготовка: перевірка технічного стану документів, очищення, за потреби – реставрація. Сам процес оцифрування передбачає створення майстер-файлу (найвищої якості) та копій для доступу. Потім іде перевірка якості, обробка (шумозниження, кольорокорекція), присвоєння інвентарних номерів, додавання метаданих і збереження в довготривалому форматі. Оригінали повертаються в сховище, а цифрові версії обліковуються і

стають доступними користувачам через локальні бази або онлайн-ресурси [37].

Незважаючи на прогрес, масштабне впровадження цифрових технологій у державних архівах України уповільнюється через низку проблем. Найперше – нестача фінансування, що унеможливлює закупівлю сучасного обладнання і регулярне навчання персоналу. Крім того, досі не існує єдиного галузевого стандарту, який би регламентував формат цифрових копій, структуру метаданих і вимоги до довготривалого зберігання. Ці аспекти вирішуються кожною установою індивідуально, що ускладнює уніфікацію. Важливо зазначити, що технічні складнощі особливо відчутні саме у сфері аудіовізуального архівування, де потрібна дорога техніка і спеціалізовані знання. У моїй практиці ця проблема постає як одна з центральних: без державної чи донорської підтримки архіви не зможуть створити повноцінну цифрову інфраструктуру для збереження АВД [26]. Саме тому далі ми розглядатимемо варіанти часткового вирішення кадрової проблеми шляхом інтеграції актуальних сучасних технологій в роботу таких установ, як ЦДАЕА.

Трохи іншого уявлення, параметрів і значення під час цифровізації отримало і явище архівного опису. До традиційних відомостей про походження, зміст і фізичні характеристики додаються цифрові метадані: технічні параметри файлу (формат, роздільна здатність, тривалість запису), структура носія, інформація про обладнання та програмне забезпечення, за допомогою яких створено цифрову копію. При описуванні аудіовізуальних документів акцент переноситься з традиційних одиниць зберігання на об'єкти цифрової форми, що мають власну логіку представлення: один відеофайл може складатися з кількох фрагментів, а одна зйомка – мати десятки складових. Крім того, до опису включаються відомості про правовий статус документа (авторське право, конфіденційність), що є критично важливим для регулювання доступу до копій [23]. Архівний опис у цифрову епоху набув нових параметрів і значення. До традиційних відомостей про походження, зміст і фізичні характеристики додаються цифрові метадані: технічні

параметри файлу (формат, роздільна здатність, тривалість запису), структура носія, інформація про обладнання та програмне забезпечення, за допомогою яких створено цифрову копію. При описуванні аудіовізуальних документів акцент переноситься з традиційних одиниць зберігання на об'єкти цифрової форми, що мають власну логіку представлення: один відеофайл може складатися з кількох фрагментів, а одна зйомка – мати десятки складових. Крім того, до опису включаються відомості про правовий статус документа (авторське право, конфіденційність), що є критично важливим для регулювання доступу до копій [23].

Сфера цифрового архівування поступово формувала власну термінологічну і концептуальну основу. Це відобразилося не лише у теоретичних працях, а й у практичних рішеннях, де все частіше опис архівної одиниці включає набір атрибутів цифрової копії. Наприклад, у базах даних українських архівів у поле опису вносяться гіперпосилання на оцифровані версії документів, їхні цифрові параметри, відомості про технічну обробку (роздільна здатність, формат зберігання) та пов'язані документи. Це дозволяє забезпечити не лише зберігання, але й ефективний пошук та використання документів у цифровому форматі [41]. Сучасний опис цифрової копії є багатошаровим: він містить архівну ідентифікаційну інформацію, контекст створення, а також дані про процес оцифрування й параметри файлів. Це розширення опису дозволяє інтегрувати цифрові версії в електронні бази, підтримувати їхню уніфіковану структуру та забезпечувати зручний пошук для користувачів. Використання форматів на кшталт XML-стандартів уможливорює публікацію електронних путівників та каталогів онлайн. Окрім того, запроваджено спеціальні технічні метадані для аудіовізуальних об'єктів – наприклад, відповідно до стандартів IASA – що дозволяє зберігати оригінальні параметри записів у цифровій формі [24]. Забезпечення доступу до цифрових копій архівних документів стало одним із ключових завдань архівних установ останнього десятиліття. Через веб-портали, національні та міжнародні, користувачі можуть отримати доступ до мільйонів сторінок сканованих

документів. У багатьох країнах такі платформи створювались за участі держави, приватного сектору, ІТ-компаній та університетів. В Україні процес іде схожим шляхом – через проєкти оцифрування фондів та запуск єдиної системи доступу. Такі ініціативи забезпечують широке охоплення і роблять архіви ближчими до громадськості [46].

Крім централізованих проєктів, архіви часто реалізують окремі публікаційні ініціативи, викладаючи тематичні добірки, віртуальні виставки чи онлайн-архіви фондів. До прикладу, архіви регіонального рівня створюють окремі платформи, де публікують оцифровані документи, зокрема фотоальбоми, звукозаписи чи цифрові транскрипти. Все це стало можливим завдяки розробці й впровадженню спеціалізованих інструментів управління цифровими фондами. В Україні, зокрема, активно впроваджується платформа Archium, яка дозволяє вести опис документів, прив'язувати файли, здійснювати повнотекстовий пошук і надавати доступ до матеріалів через онлайн-інтерфейс [32]. Однією з важливих тенденцій сучасного архівного доступу є інтеграція архівів у міжнародні інформаційні ресурси. Наприклад, проєкти на кшталт Archives Portal Europe або World Digital Library об'єднують описові й цифрові ресурси національних архівів різних країн. Українські архіви також долучаються до таких платформ, публікуючи у міжнародному інформаційному середовищі найбільш значущі документи, зокрема й аудіовізуального характеру. Така інтеграція розширює аудиторію користувачів і сприяє поширенню українського документального спадку у світі [45].

Водночас доступ до цифрових копій пов'язаний із низкою обмежень – насамперед правових. Архіви не завжди мають можливість відкрито публікувати документи через обмеження авторського права, захист персональних даних або службову таємницю. Це особливо актуально для аудіовізуальних матеріалів, де велика частина фондів містить матеріали приватного або конфіденційного характеру. Для подолання цього бар'єра в Україні розроблено політику доступу на основі чіткого поділу між відкритими

і закритими цифровими копіями. Така політика закріплена на рівні державних методичних документів і дозволяє архівам врегульовано надавати доступ користувачам без порушення законодавства [46]. На нормативному рівні важливу роль відіграє впровадження поняття «Цифровий фонд користування». Відповідно до чинних методичних рекомендацій, цифрова копія створюється для заміни фізичного оригіналу у випадках, коли документ активно використовується, або з метою його збереження. Цей підхід особливо ефективний для аудіовізуальних документів, оскільки мінімізує фізичний контакт з носіями, які з часом деградують. Визначено вимоги до якості копій, форматів зберігання, структур опису та політики доступу. Таким чином, створюється національний підхід до ведення цифрових копій, який об'єднує технічні, організаційні й правові аспекти в єдину систему [47].

Висновки до розділу 2

Другий розділ кваліфікаційної роботи присвячений аналізу трансформацій у сфері архівної справи, зумовлених впровадженням цифрових технологій. Розглянуто міжнародні та національні підходи до організації цифрового середовища для роботи з архівними документами, насамперед у контексті збереження, обліку й доступу до аудіовізуальних матеріалів. Окреслено інституційні та нормативно-стратегічні засади розвитку цифрового архівування в Україні, у тому числі участь наукової спільноти, державних архівів та профільних установ у формуванні цифрової інфраструктури.

Проаналізовано технічні підходи до створення цифрових копій: типові етапи оцифрування, вимоги до форматів і якості, інструменти резервного зберігання та контролю цілісності. Значну увагу приділено еволюції архівного опису: від традиційної карткової системи до багаторівневого цифрового обліку з розширеним набором метаданих. Вивчено функціональні можливості сучасного програмного забезпечення, яке забезпечує облік, інтеграцію та навігацію цифровими копіями документів у межах архівних інформаційних

систем. Окремий акцент зроблено на механізмах доступу до цифрових копій: онлайн-платформи, внутрішні електронні каталоги, міжархівні портали, а також політики публікації та захисту прав. Розглянуто бар'єри відкритості – зокрема, пов'язані з авторським правом, конфіденційністю й технічними обмеженнями – та проаналізовано, яким чином архіви реагують на ці виклики у своїй повсякденній практиці.

Отже, результати аналізу дозволяють сформулювати цілісне уявлення про стан цифрового архівування в Україні та визначити ключові напрями його розвитку. Теоретичні й нормативні підходи, технологічні моделі, системи обліку й доступу, а також фактори ризику і системні обмеження – усе це створює необхідну аналітичну основу для подальшого розгляду прикладу конкретної архівної установи. У наступному розділі увагу буде зосереджено на практичному аспекті – аналізі діяльності Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву з метою оцінки рівня впровадження цифрових рішень, виявлення сильних і проблемних сторін та визначення перспектив удосконалення архівних процесів у сучасному цифровому контексті.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИКА СТВОРЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ТА ЕЛЕКТРОННОГО АРХІВУ

3.1. Структура, фонди, напрями діяльності Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву

Практика створення та організації збереження АД на прикладі ЦДАЕА розглядається через призму структури та напрямів діяльності архіву. Сам Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів було утворено у 2022 році після реорганізації Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного та Центрального державного електронного архіву України та визначений їхнім правонаступником [56]. Це рішення стало логічним кроком на тлі загальнонаціонального курсу на цифровізацію, оптимізацію архівної мережі та посилення ролі аудіовізуальних та цифрових форматів у збереженні історичної пам'яті. З метою створення єдиної потужної структури, спроможної фахово опрацьовувати, зберігати й репрезентувати сучасну документальну спадщину в усіх цифрових формах потрібно, щоб існував саме єдиний архівний орган, яким став ЦДАЕА.

Рішення про реорганізацію базувалося на кількох принципових мотивах. По-перше, дублювання функцій двох архівів у сфері цифрового контенту викликало потребу у їх об'єднанні. По-друге, стрімке зростання обсягів цифрових і гібридних документів (зокрема аудіовізуальних) вимагало нових інституційних моделей. Об'єднана установа отримала розширені повноваження не тільки щодо зберігання, але й щодо створення методичних матеріалів, здійснення моніторингу цифрових носіїв, а також супроводу електронного документообігу на державному рівні. ЦДАЕА також набула повноважень у сфері міжнародної комунікації, що дозволяє брати участь у глобальних ініціативах зі збереження цифрової спадщини [1].

Згідно з положенням про ЦДАЕА, структура архіву передбачає наявність окремих відділів за типами носіїв – аудіо, відео, фото, електронні документи, а також технічного відділу, що відповідає за оцифрування, зберігання й контроль якості. Крім того, функціонують сектори науково-дослідної роботи та доступу до архівних матеріалів. Штат оновленої установи було частково сформовано з кадрів двох архівів-попередників, однак також розпочато пошук фахівців з інформаційних технологій, цифрової безпеки та метаданих. Інституція не лише зберігає документи, а й виконує аналітичну функцію – вивчає зміни в практиках документування, консультує інші установи та бере участь у міжгалузевих проєктах[32]. На початку структурної вертикалі архіву – керівництво та дирекція, яка координує діяльність усіх відділів, секторів і підрозділів. Поряд із директором функціонують заступники, один із яких опікується безпосередньо технічними та технологічними питаннями. Нижче – спеціалізовані відділи, розподілені за функціональною та змістовою ознаками. Відділ формування Національного архівного фонду аудіовізуальними документами відповідає за прийняття, опис і систематизацію документів на традиційних аналогових носіях: відеоплівках, аудіокасетах, фотопластинках тощо. Цей відділ має свої профільні підсектори, які займаються кожним видом носія окремо. Не менш значущим є відділ формування фонду електронними документами та інформаційними ресурсами – він здійснює облік цифрових даних, що надходять як із державних установ, так і з інших джерел: електронних журналів, баз даних, серверів міністерств і відомств, платформ цифрової звітності та комунікації [54]. Ці два відділи працюють у тісному взаємозв'язку з технічними підрозділами, які займаються перевіркою носіїв, конвертацією файлів, перевіркою цілісності та створенням резервних копій. У структурі архіву діє відділ зберігання аудіовізуальних та електронних документів, який має особливі вимоги щодо підтримання мікроклімату, вологості, температури, а також технічного стану серверного обладнання, на якому зберігаються цифрові копії. При цьому велика частина зусиль спрямована саме на забезпечення автентичності – фахівці використовують

контрольні хеш-суми, цифрові підписи та системи верифікації файлів при кожному зверненні до документа. Усі процеси супроводжуються відповідною документацією, актами приймання-передачі, звітами та формуванням метаданих у стандартизованому форматі. Особливої ваги надається роботі відділів, відповідальних за опис і доступ до документів. Відділ використання інформації документів готує відповіді на запити, проводить консультації для користувачів, здійснює підбір матеріалів для науковців, журналістів, студентів, державних службовців. Натомість відділ довідкового апарату працює на етапі перед цим – він створює електронні каталоги, підтримує тематичні іменні картотеки, бази описів, покажчики та інші навігаційні інструменти. Їх робота – це інтелектуальна обробка фондів: поділ на серії, теми, ключові події, жанри, території. Завдяки цьому ЦДАЕА поступово формує повноцінну публічну платформу, де документи зберігаються не лише фізично, а й у цифровому доступі, з докладним описом і аналітичною прив'язкою [52]. Усе це було б неможливо без належного науково-методичного супроводу. Саме тому в архіві функціонує науково-методичний сектор, який розробляє внутрішні регламенти, інструкції з приймання, опису, сканування та довгострокового зберігання документів. Він також координує участь ЦДАЕА в наукових заходах, підготовку статей, методичних посібників, бере участь у міжархівному діалозі. Така структура дозволяє поєднати оперативну діяльність з аналітичною, і, відповідно, тримати баланс між технічною спроможністю архіву і методичними стандартами. На сьогодні модель ЦДАЕА – це не просто архів у класичному розумінні, а інституція нового типу, що працює одночасно як сховище, сервіс, наукова установа та точка репрезентації національної цифрової спадщини [52].

Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів (ЦДАЕА) формує свою структуру фондів за видами носіїв, розподіляючи документи на окремі масиви кінодокументів, фотодокументів, фонодокументів, відеодокументів та електронних архівних документів. Такий поділ пов'язаний не лише з технічними характеристиками матеріалів, а й з особливостями

їхнього опису, обліку, зберігання та надання доступу [9]. Розглянемо кожну з них окремо, розпочавши з фонду кінодокументів.

Фонд кінодокументів є одним із найцінніших. Він включає понад 12,7 тис. одиниць зберігання – це фільми, хроніки, кіножурнали, які зафіксували основні віхи суспільного, політичного й культурного життя України. Джерелами цих документів є Українська студія хронікально-документальних фільмів, студія «Київнаукфільм», регіональні студії. Особливою цінністю є записи, що охоплюють період з початку ХХ ст. до сьогодення, включаючи фрагменти історичних подій, як-от зйомки ювілею Полтавської битви 1909 року [54].

Фонд фотодокументів – найбільший за обсягом, понад 430 тис. одиниць. Він представлений як на традиційних носіях (негативи, позитиви, слайди), так і у вигляді цифрових зображень. До складу входять фотографії громадсько-політичного, військового, культурного, побутового характеру, а також великі колекції портретів. Охоплення – з кінця ХІХ століття до сьогодення. Упорядкування здійснюється за тематичними, географічними й персональними ознаками [9].

Фонодокументи (близько 73 тис. од. зберігання) охоплюють записи музики, мовлення, радіопередач, промов, літературних творів тощо. Носії – від грамплатівок і магнітних стрічок до сучасних цифрових форматів. Облікові картки містять детальну технічну інформацію про параметри запису, тривалість, мовний і жанровий склад. Значна частина архіву – раритетні записи культурних діячів ХХ століття [51].

Відеофонд, сформований з 1990-х років, налічує понад 2,8 тис. одиниць. До нього належать телепрограми, документальні стрічки, сюжети новин. Відеодокументи зберігаються у форматах VHS, Betacam, цифрових контейнерах. Тематика – суспільно-політичні події, культурні події, соціальні репортажі. Значна частина фонду є результатом співпраці з телекомпаніями, які передають свої архіви на постійне зберігання [55].

Фонд електронних документів формується з початку 2010-х років і вже містить понад 7 тис. одиниць зберігання. Це офіційна цифрова документація органів державної влади, копії публікацій, веб-архіви, метадані мультимедійних ресурсів. У складі – фонди, присвячені Революції Гідності, військовим подіям, виборам, а також українській діаспорі. В електронному фонді особливу роль відіграють метадані – кожен документ супроводжується повним технічним описом, структурованим набором ключових слів і датою створення [9].

Окрім державних джерел (міністерства, агентства, телеканали), архів активно приймає документи від приватних осіб, культурних діячів, іноземних українських громад. Практика передачі матеріалів діаспори постійно зростає. Поповнення електронного фонду здійснюється також шляхом архівування публічного вебконтенту – збереження інтернет-сторінок, цифрових виставок, віртуальних платформ пам'яті [55].

Облік кожної одиниці зберігання ведеться із застосуванням сучасних облікових систем і контролю автентичності. Важливим елементом є розділення на фонд страхового зберігання (високоякісні копії) та фонд користування (зменшені версії). Стандарти опису розробляються на основі методичних рекомендацій Держархівслужби та УНДІАСД, зокрема опис цифрових форматів, структурних одиниць, супровідної інформації [49].

Таким чином, структура ЦДАЕА хоч і демонструє послідовну організацію фондів та відділів, водночас демонструє те, що завдання збереження, обробки і використання документів може ускладнюватись різними факторами. Для цього варто проаналізувати технологічний процес роботи з АД, аби визначити сильні і слабкі сторони подібної системи функціонування.

3.2. Аналіз технологічного процесу роботи з аудіовізуальними документами в Центральному державному аудіовізуальному та електронному архіві

На сьогоднішній момент технологічний процес роботи з аудіовізуальними документами в ЦДАЕА – це надскладний алгоритм, що складається з кількох етапів. Цей процес має позитивні і негативні риси, розглянути які ми зможемо лише тоді, коли матимемо чітке уявлення про послідовність алгоритму, враховуючи кожний з етапів роботи.

Перший етап роботи – приймання і обробка нових надходжень. Аудіовізуальні документи передаються до ЦДАЕА за рішенням експертно-перевірних комісій відповідно до чинного законодавства. В електронному вигляді надходження оформлюються як архівні інформаційні об'єкти з уніфікованою структурою. Після технічної перевірки та реєстрації матеріали зараховуються до відповідного розділу фонду – основного, страхового або фонду користування. Що ж до аналогових носіїв (кіноплівки, фотоплівки, магнітні стрічки тощо), то перед включенням до архівного збереження вони проходять первинну перевірку, за потреби – стабілізацію фізичного стану [8].

Оцифрування матеріалів регламентується затвердженими методичними рекомендаціями Державної архівної служби України та УНДІАСД. Центральним принципом є збереження автентичності джерела, тому створюється так званий майстер-файл у безстратному форматі з максимальною якістю зображення чи звуку. Ці копії зберігаються в електронному архівосховищі окремо від користувацьких версій, які оптимізовані для перегляду. Такий підхід дозволяє уникнути втрат даних, а також підтримує принцип довготривалого цифрового зберігання [37].

Після технічного опрацювання здійснюється опис і каталогізація. Для фотодокументів використовуються внутрішні рекомендації ЦДАЕА, які передбачають детальний опис за параметрами – розмір, формат, колірність, тип носія, змістова анотація. Для фонодокументів, які не мають традиційної фондової структури, застосовується нефондовий опис з фіксацією

хронометражу, формату, умов доступу та супровідної інформації [51]. Важливо, що вся описова інформація інтегрується у цифрову платформу архіву, що дозволяє здійснювати пошук не лише за назвою чи роком, а й за технічними чи змістовими характеристиками.

Архів також виконує функції з технічного зберігання, реставрації та контролю цілісності матеріалів. Щорічно проводяться ревізії фізичного та цифрового стану документів, виявляються дефекти носіїв, здійснюється профілактична чистка та стабілізація. Для цифрових об'єктів передбачено багаторівневе зберігання з дублюванням на окремих фізичних носіях, резервним копіюванням і контролем контрольних сум для виявлення змін у файлі [43].

Останнім етапом є надання доступу. ЦДАЕА має два формати: доступ до цифрових копій у читальному залі та дистанційний доступ через електронний архів. Рівень доступу регулюється згідно з правовим статусом документа: частина фондів є відкритою, решта – з обмеженим доступом або внутрішнього використання. Крім того, у 2023 році було впроваджено платформу публічного перегляду частини фондів користування, що відкриває нові можливості для дослідників і громадськості [56].

Розуміючи всю складність алгоритму технологічного процесу роботи з АВД, необхідно провести комплексний аналіз цього процесу з метою виявлення переваг та недоліків, які можна перетворити на перспективи вдосконалення роботи зі збереження АВД у ЦДАЕА. Для аналізу таких алгоритмів варто використовувати модель SWOT-аналізу: виявити сильні і слабкі сторони, а також зовнішні можливості і загрози для функціонування архіву.

Сильні сторони полягають у системній організації роботи з фондами та впровадженні низки сучасних технічних рішень. ЦДАЕА є провідним закладом у сфері зберігання національної аудіовізуальної спадщини, з унікальними масивами документів на різних носіях, включаючи як аналогові, так і електронні одиниці зберігання [9]. В архіві використовується система

«Еларсис» – спеціалізована інформаційна платформа, що дозволяє автоматизувати частину процесів перевірки та опису документів [15]. Важливою перевагою є впровадження хмарного резервного копіювання, яке забезпечує стабільність зберігання навіть за умов надзвичайних ситуацій [58]. Наявність доступу через міжархівний портал істотно покращує умови пошуку матеріалів для дослідників [2].

Слабкі сторони системи пов'язані з тим, що великий обсяг інформації створює надмірне технічне навантаження на обмежений кадровий ресурс. Оскільки штат працівників не відповідає обсягам надходжень, значна частина документів залишається неопрацьованою або лише частково введеною до баз даних. Такий дисбаланс між інтенсивністю надходження та доступністю кваліфікованих архівістів призводить до зниження темпів роботи й ризику втрати важливих даних у разі збоїв [17]. Крім того, існують проблеми з інтерфейсною зручністю онлайн-архіву: для стороннього користувача пошук документів є складним через неінтуїтивну навігацію, обмежений набір фільтрів і громіздкість метаданих. Це робить використання ресурсів архіву ускладненим як для дослідників, так і для звичайних громадян [2].

Можливості, що відкриваються перед ЦДАЕА, полягають у розширенні технологічного арсеналу за рахунок автоматизованих засобів обробки. Подальше впровадження машинного розпізнавання тексту, звуку, облич та контексту дозволить суттєво прискорити індексацію документів, зменшити ручну роботу й розвантажити персонал. Застосування цифрових інструментів із відкритим кодом – наприклад, технологій Archivematica, Troпу чи Preservica – дозволяє інтегрувати інтелектуальні сервіси без критичних витрат [68]. Також важливим напрямом розвитку є підвищення інтерактивності онлайн-архіву через персоналізовані рекомендації, візуалізацію та фільтрацію за ознаками метаданих [48].

Загрози для архіву мають як фізичний, так і інформаційний характер. Перш за все, в умовах військової загрози можливе пошкодження або втрата серверів і даних, навіть за наявності резервних копій. Також інтенсивне

оновлення програмного забезпечення у сфері обробки АД вимагає постійної адаптації до нових стандартів і форматів. Якщо оновлення відбувається несвоєчасно, це призводить до неузгодженості між форматами зберігання і створює ризики втрати читабельності [58]. Нарешті, нагромадження масиву даних без належної структури й ефективного доступу ускладнює використання архіву як громадськістю, так і внутрішніми користувачами. Це погіршує взаємодію з ЦДАЕА як комунікаційною інституцією й знижує рівень довіри до цифрових сервісів [15].

В результаті проведеного аналізу ми можемо сказати, що архів має чітко окреслену організаційну структуру, систему опрацювання АД та певні функціональні рішення. Упровадження окремих елементів автоматизації вже зараз забезпечує стабільність ключових операцій – від приймання до створення цифрових копій і надання доступу через онлайн-інтерфейси. Разом із тим, діагностовано кілька суттєвих внутрішніх обмежень, зокрема кадрову нестачу та надмірну складність обробки інформації у зв'язку з її обсягом. Архів накопичує великі масиви цифрових одиниць зберігання, однак через обмежені ресурси не всі з них оперативно вводяться в єдину систему обліку. Це, у свою чергу, впливає на рівень користувацького досвіду: інтерфейси не завжди інтуїтивні, а пошук потрібного контенту є складним навіть для досвідчених дослідників. У зовнішньому середовищі ЦДАЕА перебуває під впливом як позитивних, так і ризикових факторів. До сприятливих умов належить зростаючий інтерес до цифрової архівної спадщини з боку громадськості та наукової спільноти. Водночас загрози формуються як у політичній, так і в технологічній площині – від ризику втрати фізичних серверів до несумісності форматів, що вимагає постійного оновлення технічної бази. Попри це, ідентифіковано значні перспективи розвитку. Зокрема, впровадження сучасних інформаційних технологій – включно з елементами штучного інтелекту, розумного пошуку, інтегрованих систем візуалізації – здатне компенсувати частину кадрових і технічних обмежень.

Цифровізація опису, верифікації та аналізу контенту може суттєво підвищити ефективність діяльності архіву.

Таким чином, ЦДАЕА наразі знаходиться в точці стратегічного перетину, де поточні виклики мають бути використані як стимул до вдосконалення. Саме ці перспективи модернізації та трансформації технологічного процесу варто розглядати вже зараз, аби покращити перспективи практики роботи з АВД в архіві.

3.3. Перспективи вдосконалення практики створення та збереження аудіовізуальних документів в роботі Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву

Питання вдосконалення практики роботи з аудіовізуальними документами в Центральному державному аудіовізуальному та електронному архіві є не лише організаційним завданням, а й стратегічним вектором розвитку установи. В умовах стрімкого зростання цифрового контенту, змін користувацьких запитів і посилення ролі цифрової спадщини в культурній політиці держави, архів повинен не лише реагувати на виклики, а й формувати випереджальні підходи до своєї діяльності. Перспективи вдосконалення охоплюють як оновлення технологічного інструментарію, так і реорганізацію внутрішніх процесів, модернізацію політики доступу та впровадження інноваційних сервісів. Саме тому на цьому етапі дослідження важливо окреслити можливі напрями розвитку, які здатні забезпечити відповідність діяльності архіву очікуванням українського суспільства.

Основною проблемою, що постає перед архівом сьогодні виходячи з результатів SWOT-аналізу це перевантаженість документообігом та надмірне навантаження на інфраструктуру. Під цим мається на увазі не лише технічні специфіки, а й кадрові нюанси. При зростанні обсягів аудіовізуальних та електронних документів, що потребують опрацювання, зберігання і опису, штат архіву залишається вкрай обмеженим. Навіть у великих державних

архівах кадрова ситуація не відповідає сучасному технологічному навантаженню: не вистачає фахівців із цифрової обробки, інженерів, ІТ-аналітиків, експертів з метаданих тощо. Це призводить до перевантаження наявного персоналу, а іноді – до втрати якості опису або затримки в обробці надходжень [14].

Ще одне вагоме обмеження – суто фізичне. Мова йде як про складність самих даних (різні формати, специфічні носії, вимоги до відтворення), так і про великі обсяги цифрових копій. За даними відкритих джерел, у 2023 році українські архіви здійснили оцифрування понад 21 мільйона сторінок – це втричі більше, ніж архіви США, і майже вчетверо більше, ніж канадські архівні інституції [48].

Виходячи з цього, ми можемо розглянути перспективу впровадження ІІІ-систем у всі робочі процеси ЦДАЕА. В даному випадку, це представляється не як «тренд» на ряду з схожим трендом на так звані «доткоми» у 90х роках, який закінчився повним крахом. В цьому випадку багато національних архівних установ зі всього світу вже «пішли вперед», і їхній досвід варто вивчати для розвитку вітчизняних установ.

У Франції Національні архіви впроваджують технології ІІІ для розпізнавання рукописного тексту (НТР), що дозволяє автоматично перетворювати цифрові зображення середньовічних документів у пошуковий текст. Це особливо актуально для архівів із обмеженим людським ресурсом і великим обсягом складних для опрацювання документів. Наприклад, у проєкті розпізнавання документів собору Нотр-Дам система ІІІ досягла точності понад 90%, значно скоротивши час обробки [68].

Архівна стратегія Франції на 2025–2029 роки включає положення про необхідність системного використання ІІІ в управлінні документацією, акцентуючи на створенні відкритих пошукових інтерфейсів і індексації колекцій за допомогою машинного навчання [68]. Подібні заходи сприяють глибшій інституційній модернізації – не лише технічній, а й комунікаційній.

У США Національний архів (NARA) також визнано III одним із головних пріоритетів у своїй стратегічній рамці на 2025 рік. Зокрема, система машинного розпізнавання імен була успішно застосована до перепису населення 1950 року, зробивши ці записи пошуковими вже в день відкриття доступу. Це дозволило забезпечити мільйони запитів у рекордні терміни [72]. Крім того, III застосовується для автоматизації відповідей на запити громадян, обробки знеособлених даних і навіть оцінки ризиків при збереженні цифрових носіїв.

Досвід Канади також демонструє потенціал інтелектуальних технологій. Колекція Héritage, що охоплює мільйони рукописних документів, була оцифрована та зроблена доступною через автоматизоване розпізнавання тексту (ICR). Це забезпечило повнотекстовий пошук та відкрило нові перспективи для дослідницької спільноти, особливо в галузі історії корінних народів [68].

На цьому тлі очевидною стає необхідність впровадження таких рішень у діяльність ЦДАЕА. З огляду на наявну структуру архіву, його функціональну спеціалізацію та обмежені ресурси, впровадження III могло б істотно покращити ситуацію. Автоматизовані системи транскрипції аудіо- та відеофайлів, інтелектуальне розпізнавання зображень, створення метаданих на основі аналізу контексту – усе це дозволить зняти надмірне навантаження з архівістів, а також зробити інформаційні ресурси доступнішими для дослідників і громадськості. У перспективі такі підходи могли б закласти підґрунтя для побудови адаптивної моделі роботи з АВД, де аналітика і збереження поєднуються з інтерактивністю і персоналізацією пошуку.

На мою думку, перспективним варіантом впровадження III в роботу ЦДАЕА можна вважати систему, аналогічну до систем електронного управління документами та даними, як наприклад комплексна система трембіта, яка є одним з ключових елементів інфраструктури і є внутрішньою складовою всім відомої «Дії». Однак, у даному випадку я пропоную

розглянути варіант створення більш комплексної LLM-моделі «єАрхів», розробленої спеціально під вимоги ЦДАЕА.

Система, яку можна вважати актуальною та перспективною в площині наукової новизни буде покликана «розвантажити» персонал установи, знизити навантаження на інфраструктурну складову та прокращити так званий user-experience серед користувачів, які матимуть змогу більш швидко та гнучко отримувати результати за необхідними запитами. Насамперед, функціонал «єАрхіву» передбачає повністю автоматизовану обробку даних. Йдеться про здатність системи проводити первинне розпізнавання вмісту цифрових та оцифрованих файлів, ідентифікацію ключових параметрів, що мають бути занесені до бази метаданих згідно чинних стандартів, зокрема ДСТУ 2732:2023. Таким чином, ІІІ значно зменшить потребу у ручному введенні інформації, автоматично генеруючи назву документа, дату створення, формат, опис змісту, тип носія, авторство, місце створення, пов'язані події тощо. Крім того, модель може бути навчена верифікувати інформацію на предмет повноти, структурованості та відповідності формальним вимогам, сигналізуючи у випадках нестачі чи некоректності певних полів. Це забезпечить зменшення кількості помилок та пришвидшить загальний темп обробки. У разі випадків, коли певні АВД можуть бути не до кінця «зрозумілими» ІІІ, система позначатиме подібні одиниці як ті, що потребують додаткової перевірки.

Окремим напрямом діяльності «єАрхіву» стане консультаційна підтримка керівництва архіву. Завдяки аналітичним можливостям система зможе формувати регулярні звіти про динаміку наповнення фондів, стан цифрового збереження, ризики втрати даних, а також – прогнозувати можливі проблеми з технічним чи кадровим забезпеченням. Наприклад, у випадку порушення періодичності створення резервних копій або накопичення великої черги непроіндексованих документів, система автоматично створюватиме звіти з порадами щодо оптимізації ресурсів. У перспективі це дозволить приймати рішення на основі глибокої внутрішньої аналітики, а не лише за ручними спостереженнями, які можуть бути суб'єктивними чи неповними.

Не менш важливою є роль моделі у взаємодії з користувачами. Сьогодні багато громадян не є фахівцями в архівній справі, не орієнтуються у специфічній термінології або не знають, як правильно сформулювати запит для пошуку конкретного документа. Система «єАрхів» має ліквідувати цей бар'єр. Використовуючи природну мову, вона зможе розуміти запити на кшталт «відео з відкриття Музею Голодомору 2008 року» або «аудіозапис інтерв'ю з ветеранами 1945 року» – навіть якщо ці документи в описах містяться під зовсім іншими назвами. Вбудований механізм семантичного пошуку дозволить виявляти відповідності не лише за словами, а й за змістовою суттю, враховуючи контекст, часові рамки, жанр і навіть настрій матеріалу. Для користувача це означатиме швидке отримання релевантного результату без необхідності глибоко вивчати архівну термінологію або структуру пошукових каталогів.

Загалом система «єАрхів» може стати ефективним посередником між значними обсягами цифрових аудіовізуальних документів і тими, хто з ними працює – архівістами, дослідниками, журналістами, правниками та пересічними громадянами. Завдяки поєднанню можливостей штучного інтелекту, моделі природної мови та архівної методології, «єАрхів» здатна трансформувати підхід до збереження, обробки та доступу до документів, переорієнтувавши фокус із технічної рутини на осмислення та використання інформації.

У професійній площині запровадження такої системи дозволить архівістам зосередитись на стратегічному плануванні, аналізі цінності документальних масивів, формуванні колекцій, здійсненні історичних експертиз. Рутинні завдання – класифікація, заповнення стандартних метаданих, перевірка відповідності – автоматизуються на основі попереднього навчання моделі на архівних даних, що відповідають ДСТУ. Таким чином, система не витісняє фахівця, а виступає в ролі «цифрового колеги», здатного прискорити прийняття рішень та зменшити ймовірність помилок.

З точки зору кінцевого користувача, особливо того, хто не має спеціальних знань у галузі архівознавства, «єАрхів» стане інтуїтивно зрозумілим інтерфейсом до складної інформаційної структури. Замість заповнення жорстко структурованих форм чи проклачування сотень посилань, користувач зможе у звичайній формі написати запит, а система самостійно інтерпретує його, сформує релевантний пошук, запропонує варіанти результатів і, при потребі, уточнить деталі. Це значно спростить шлях до знання – і перетворить архів з закритого сховища на відкритий простір для пошуку і дослідження.

Втім, як і будь-яка складна цифрова ініціатива, проєкт такого масштабу може стикнутися з низкою викликів, серед яких є кадрово-технічне навантаження, спротив до змін та нестача стандартизованих даних. У випадку з першим ризиком запуск інтелектуальної системи вимагає не лише розробки моделі, а й її навчання на архівних даних, адаптації інтерфейсів, оновлення внутрішньої цифрової інфраструктури архіву. За умов обмеженої кількості фахівців з ІТ та архівної справи у штаті ЦДАЕА, це може призвести до тимчасового перевантаження персоналу. Водночас поетапне впровадження у форматі пілотного проєкту з залученням сторонніх спеціалістів та навчання працівників допоможе подолати цей виклик.

В той же час, спротив до змін є традиційною ситуацією у абсолютно всіх сферах, де вводиться щось нове. Відкритість розробки, демонстрація ефективності на реальних прикладах, впровадження механізму «підтвердження людиною», де всі критичні операції мають проходити верифікацію фахівцем можуть допомогти сформувати повернення «зв'язку з реальністю», і також закрити цей виклик.

Штучний інтелект завжди потребує чітко структурованої інформації, однак частина архівних метаданих збережена у застарілих форматах або без уніфікованих полів. Це ускладнює навчання системи і є чи не найголовнішим викликом. Для його рішення у ЦДАЕА варто запровадити паралельну роботу над уніфікацією даних, створення системи «попередньої нормалізації», яка на

першому етапі впорядковує старі записи, та поступове розширення бази навчання моделі.

Усі ці виклики є вирішуваними за умов послідовної політики цифрової трансформації. Навпаки, саме наявність таких труднощів і визначає цінність запропонованого рішення – адже завдання «єАрхіву» не просто полегшити щоденну роботу, а стати основою для нової епохи у збереженні та використанні архівної пам'яті. Система поєднує технології, наукову спадщину, користувацький досвід і національну відповідальність – і саме тому її запровадження має стратегічне значення для позитивної динаміки розвитку такого важливого архіву, як ЦДАЕА.

Висновки до розділу 3

У даному розділі проаналізовано практики створення, організації та збереження аудіовізуальних документів на прикладі діяльності Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву України. Розгляд структури установи, її фондів і функціональних напрямів дозволив виявити як стабільні організаційні основи, так і зони потенційного вдосконалення.

Проведений аналіз технологічних процесів показав, що установа реалізує сучасні архівні підходи до приймання, оцифрування, опису й довгострокового зберігання аудіовізуальних документів. Водночас виявлено, що інтенсивне зростання обсягів інформації, нестача фахівців, складність доступу для користувача та потреба в більш гнучкому управлінні процесами – чинники, які створюють як загрози, так і можливості для розвитку. SWOT-аналіз засвідчив, що, попри існуючі виклики, ЦДАЕА має вагомий потенціал до цифрової модернізації. Зокрема, високий рівень фаховості, наявність сформованих методичних підходів та відкритість до нових технологій створюють умови для імплементації інноваційних рішень.

Окрема увага в розділі була присвячена перспективам використання штучного інтелекту в архівній сфері. Запропонована концепція інтеграції системи «єАрхів» демонструє, що впровадження інструментів автоматизації

здатне значно розширити можливості установи, оптимізувати обробку документів, спростити пошук і покращити взаємодію з користувачем. Водночас детально проаналізовано виклики, що можуть постати перед такою ініціативою, та запропоновано шляхи їх подолання

Загалом, практичний розгляд діяльності ЦДАЕА у цьому розділі не лише деталізував поточний стан установи, а й заклав основу для формування науково обґрунтованих рекомендацій щодо її подальшого розвитку.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило всебічно осмислити поняття, нормативне поле, технічні та практичні аспекти роботи з аудіовізуальними документами в Україні. Було окреслено як загальнотеоретичні основи, так і специфіку функціонування архівних установ у цифрову епоху. З'ясовано, що аудіовізуальний документ сьогодні – це не лише фіксований на носії зміст, а й повноцінна одиниця комунікації, яка функціонує в умовах складних технічних, правових та соціальних контекстів. Значну увагу в роботі було приділено нормативно-правовій та стандартизаційній базі, яка регулює створення, облік та зберігання аудіовізуальних документів. Встановлено, що в Україні наявна досить широка регламентація в цій сфері, однак окремі норми потребують оновлення відповідно до змін технологічного середовища та міжнародних стандартів. У другому розділі було зосереджено увагу на практиках цифрового зберігання, форматах файлів, інструментах контролю якості та доступу, а також визначено сучасні тенденції архівування аудіовізуального контенту у світовому контексті. Аналіз показав, що технічна сторона збереження є критично важливою, зокрема у частині довготривалого зберігання, захисту від втрат даних та забезпечення користувацького доступу. У практичному третьому розділі проведено аналіз роботи Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву України. Було з'ясовано, що ЦДАЕА є важливою установою в системі державного збереження аудіовізуальної спадщини, проте має низку системних викликів: обмеженість ресурсів, складність технологічних процесів, недосконалість пошукових інтерфейсів. SWOT-аналіз виявив сильні сторони архіву – фахову спеціалізацію, цінні фонди, нормативну базу – та водночас показав наявність внутрішніх слабких місць і зовнішніх загроз.

Перспективним напрямом удосконалення було запропоновано впровадження спеціалізованої моделі штучного інтелекту «єАрхів». Її завданням є автоматизація метаопису документів, аналітичне супроводження

управлінських рішень, оптимізація запитів з боку користувачів. Модель покликана знизити навантаження на працівників, підвищити точність обробки даних і зробити систему більш зручною для запитувачів. Разом із тим, було зазначено, що впровадження таких рішень має враховувати можливі виклики – від етичних питань до технічної реалізації.

У цілому результати роботи створюють підґрунтя для подальших досліджень і прикладних ініціатив у сфері архівної справи, цифровізації культурної спадщини, і головне – розвитку Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву як флагманської установи не лише для України, а й для всього світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архівна справа в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. Науково-практичний вісник. Вип. 3. 2022. С. 15–28. URL: <https://archival-journal.gov.ua/vipusk-3/15-28.pdf> (дата звернення: 03.11.2025).
2. Архівні інформаційні системи. Міжархівний пошуковий портал. URL: <https://searcharchives.net.ua/> (дата звернення: 13.11.2025).
3. Боздаган'ян М. Організація оцифрування документів в архівних установах України. *Збірник праць молодих науковців ЦНТУ*, Вип.14, 2024 С. 50-55. URL: <https://kntu.kr.ua/file/content/10650/m-bozdahan-ian-s-orlyk-orhanizatsiia-otsyfruvannia-dokumentiv-v-arkhivnykh-ustanovakh-ukrainy-str-50-55-.pdf> (дата звернення: 19.05.2025).
4. Боряк Г. В. *Десять років інформатизації архівної справи в Україні: Проблеми. Здобутки. Перспективи.* Стаття на офіційному сайті Держкомархіву України. URL: <https://old.archives.gov.ua/Publicat/Researches/Doslidz-Boryak.php> (дата звернення: 31.10.2025)
5. Боряк Г.В. Архіви України: В серці суспільства чи на маргінезі суспільних потреб? *Архіви України*. 2004. № 1-2(253). С. 5-28.
6. Вгору. *Сьогодні – Всесвітній день аудіовізуальної спадщини.* URL: <https://vgoru.org/novini/sohodni-vsесvitnii-den-audiovizualnoi-spadshchyny> (дата звернення: 01.11.2025).
7. Державна архівна служба України (Держкомархів). Архівні установи України: Довідник (за станом на 01.01.1999 р.). К.: Вид-во «Українська енциклопедія», 2000. URL: https://old.archives.gov.ua/Publicat/References/arh_ust_references.php (дата звернення: 30.10.2025).
8. Державна архівна служба України. Інструкція з організації електронного документообігу в архівах. Київ, 2021. URL: <https://archives.gov.ua/ua/normatyvno-metodychna-baza/elektronnyi-dokumentooobih> (дата звернення: 06.11.2025).

9. Державна архівна служба України. *Методика описування аудіовізуальних документів* / уклад.: Т.М. Ковтанюк, Л.В. Дідух. Київ, 2020. URL: <https://undiasd.archives.gov.ua/tmp/descr-avd-method.pdf> (дата звернення: 06.11.2025).
10. Державна архівна служба України; Український НДІ архівної справи та документознавства (уклад.: Л.В. Дідух, Т.М. Ковтанюк). *Оцифрування аудіовізуальних документів Національного архівного фонду: методичні рекомендації*. Київ, 2021. URL: https://undiasd.archives.gov.ua/tmp/1446_1.pdf (дата звернення: 01.11.2025).
11. Держкомархів України; УкрНДІАСД; ЦДКФФА України ім. Г. Пшеничного. *Відбір на постійне зберігання аудіовізуальних документів: Методичні рекомендації*. Київ, 2010. URL: <https://undiasd.archives.gov.ua/doc/mr-AVD.pdf> (дата звернення: 29.10.2025).
12. Дідух Л.В. Дослідження методики оцифрування аудіовізуальних документів національного архівного фонду. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг: матеріали Міжнародної наукової конференції* 2022. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1447> (дата звернення: 28.10.2025).
13. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять: ДСТУ 2732:2023. К.: Держстандарт України, 2024. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=103322.
14. Діяльність наукових архівів в умовах воєнного стану. Матеріали конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація», НБУВ. https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0004349.pdf (дата звернення: 14.11.2025).
15. Євсєєв К., Беденко В. Інструкція з приймання архівних електронних документів на постійне зберігання до сховища інформаційної системи «Еларсис». Київ: ЦДАЕА, 2023. 18 с.

- 16.Ємельянова Т. Аудіовізуальні документи як складник Національного архівного фонду: поняття, теоретичні й прикладні аспекти організації, формування, збереження, доступу : монографія. Київ, 2024. 312 с.
- 17.Ємельянова Т. О. *Формування архівних аудіовізуальних колекцій: новітні тенденції та виклики розвитку* // Архіви України. – 2019. – № 3 (320). – С. 100–112.
- 18.Ємельянова Т. О., Приходько Л. М., Січова О. М. Аудіовізуальні документи як складник Національного архівного фонду: поняття, теоретичні й прикладні аспекти організації, формування, збереження, доступу : монографія. Київ, 2024. С. 101–124.
- 19.Ємельянова Т. О. *Відповідаючи на виклики часу (до 80-річчя Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного)* // Архіви України. 2012. № 3 (279). С. 5–18. (дата звернення: 31.10.2025).
- 20.Кабінет Міністрів України. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Постанова КМУ від 28.06.2022 № 732. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-optimizaciyu-s732-280622> (дата звернення: 03.11.2025).
- 21.Касян Л. Центральний державний кінофотофоноархів України імені Г. С. Пшеничного як суб'єкт професійної й наукової комунікацій. Архіви України, 2022. URL: <https://au.archives.gov.ua/index.php/au/article/view/155/118> (дата звернення: 28.10.2025).
- 22.Кладітін М. Роль інформаційних технологій у збереженні документної спадщини України. *Культура та інформаційне суспільство XXI століття: матеріали міжнар. наук. конф. молодих учених. ХДАК*, 17–18 квіт. 2025, ч. 2, с. 253-254. URL: <https://repository.mu.edu.ua/jspui/handle/123456789/9321> (дата звернення: 11.08.2025).
- 23.Ковтанюк Ю. С. Витоки електронного документознавства як наукового напрямку документознавства // Архіви України. 2011. № 2–3. С. 14–36.

- 24.Ковтанюк Ю. С. Електронне документознавство в Україні: сутність наукового напрямку, історія формування, перспективи розвитку : автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2012. 20 с.
- 25.Ковтанюк Ю. С. Класифікація документів з електронними носіями інформації // Архіви України. 2012. № 2. С. 45–76.
- 26.Кострюліна П.Д. *Цифровізація архівів в Україні: технології та стратегія*. Маріуполь, 2024. URL: <https://repository.mu.edu.ua/handle/123456789/8258> (дата звернення: 01.11.2025).
- 27.Кудлай В. О. *Ідентифікація електронних документів в умовах впровадження ДСТУ ISO серії 30300* // Архіви України. – 2016. – № 5–6. – С. 153–158.
- 28.Кулешов С.Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи. К., 2000. 161 с.
- 29.Майстренко А. А., Романовський Р. В. Оцифровування архівних документів у зарубіжних країнах: інформаційно-аналітичний огляд // Архіви України. 2018. Вип. 4. С. 64–87.
- 30.Матяш І. *Архівні реформи в Україні: історія, проєкти, виклики сьогодення*. Archeion, 2022, т. СХХІІІ, с. 125–166 (дата звернення: 30.10.2025).
- 31.Методика оцінювання якості надання архівних послуг (сервісів); уклад.: В.Ф. Бойко, В.В. Бездрабко, Р.В. Романовський. Київ: УНДІАСД, 2023. 43 с.
- 32.Павлюк І. Централізація архівної інфраструктури: виклики і нові моделі. Архіви і сучасність. 2022. № 2. С. 33–45. URL: <https://archive-modern.org.ua/articles/pavliuk-archive-centralisation.pdf> (дата звернення: 03.11.2025).
- 33.Панасюк С., Дудко Я. *Минуле та майбутнє українського документального кіно*. Ukraïner, 30 липня 2019 р. URL: <https://www.ukrainer.net/dokumentalne-kino/> (дата звернення: 29.10.2025).

34. Положення про Центральний державний електронний архів України (ЦДЕА України). URL: <https://tsdaea.archives.gov.ua/polozhennya-pro-arhiv/> (дата звернення: 28.10.2025).
35. Порядок виконання архівними установами запитів та оформлення архівних довідок (копій, витягів) : Наказ Мін'юсту від 02.03.2015 № 295/5. URL: https://archives.kh.gov.ua/wp-content/uploads/2015/03/295_5-%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%8F%D0%B4%D0%BE%D0%BA.pdf (дата звернення: 28.10.2025).
36. Правила роботи державних архівів України (офіційне видання). URL: https://old.archives.gov.ua/Publicat/Pravyla_roboty.pdf (дата звернення: 28.10.2025).
37. Правила роботи з науково-технічною документацією в архівних установах. УНДІАСД, Державна архівна служба України. Київ, 2014. URL: https://undiasd.archives.gov.ua/doc/pr_ntd.pdf (дата звернення: 28.10.2025).
38. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/851-15> (дата звернення: 28.10.2025).
39. Про затвердження Правил роботи архівних установ України : Наказ Мін'юсту від 08.04.2013 № 656/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0584-13> (дата звернення: 28.10.2025).
40. Про інформацію: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. ст. 650 02 жовтня 1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
41. Про Національний архівний фонд та архівні установи : Закон України від 24.12.1993 № 3814-XII (чинна ред.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3814-12> (дата звернення: 28.10.2025).
42. Романовський Р.В. *Оцифровування архівних документів: досвід державних архівів Польщі*. Архіви України, 2019, № 3 (311). URL: http://old.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_3_2019/8.pdf (дата звернення: 01.11.2025).

- 43.Романовський Р.В. Сучасні підходи до реставрації аудіовізуальних документів. *Архіви України*, 2019, №4. С. 88–94.
- 44.Стратегія розвитку архівної справи на період до 2025 року (проект) // *Архіви України*. 2020. № 4. С. 9–25.
- 45.Стратегія розвитку архівної справи на період до 2025 року. Проект. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/strategiya-rozvitku-arhivnoyi-spravi-do-2025-roku>
- 46.Тихонов В. І. Архівна теорія й архіви електронних документів // *Історія і архіви*. 2017. № 1. С. 15–21.
- 47.Топішко Н. О. Архів кінофотофонодокументів України Центральний державний (ЦДКФФА) // *Енциклопедія сучасної України*. – Київ, 2001 (оновл. 2023). – URL: <https://esu.com.ua/article-44806> (дата звернення: 29.10.2025)
- 48.Україна посіла друге місце в світі за оцифруванням документів. Укрінформ. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3909595-ukraina-posila-drugie-misce-v-sviti-za-ocifruvannam-dokumentiv.html> (дата звернення: 14.11.2025).
- 49.Український НДІ архівної справи. *Рекомендації з цифрового обліку та створення копій*. Київ, 2021. URL: <https://undiasd.archives.gov.ua/tmp/digital-methods.pdf> (дата звернення: 06.11.2025).
- 50.Філіппова Л. Я. Цифрові архіви в сучасному суспільстві: термінологічний та змістовний аспект // *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2018. № 2. С. 6–11.
- 51.ЦДАЕА. Методичні рекомендації з описування фотодокументів. Київ, 2020. URL: <https://tsdaea.archives.gov.ua/foto-metodychka> (дата звернення: 06.11.2025).
- 52.Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів (ЦДАЕА). Нормативно-правова база. URL: <https://archives.gov.ua/ua/normatyvno-metodychna-baza/> (дата звернення: 28.10.2025).

- 53.Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів (ЦДАЕА). Історія. URL: <https://tsdaea.archives.gov.ua/> (дата звернення: 28.10.2025).
- 54.Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів (ЦДАЕА). Про архів – структура. URL: <https://tsdaea.archives.gov.ua/struktura/> (дата звернення: 04.11.2025).
- 55.Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів. *Відеофонд та електронні ресурси*. URL: <https://tsdaea.archives.gov.ua/elektronni-resursy/> (дата звернення: 06.11.2025).
- 56.Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів. Новини та ініціативи. URL: <https://tsdaea.archives.gov.ua/news/online-access> (дата звернення: 06.11.2025).
- 57.Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів. *Про архів*. URL: <https://tsdaea.archives.gov.ua/pro-arhiv/> (дата звернення: 05.11.2025).
- 58.Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів. Резервне копіювання у хмарні сховища. URL: <https://tsdaea.archives.gov.ua/2023/12/21/rezervne-kopiyuvannya-u-hmarni-shovyshha/> (дата звернення: 13.11.2025).
- 59.Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів. *Фонд кінодокументів*. URL: <https://tsdaea.archives.gov.ua/kino/> (дата звернення: 05.11.2025).
- 60.Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів. *Фонофонд та фотоколекція*. URL: <https://tsdaea.archives.gov.ua/fono/> (дата звернення: 05.11.2025).
- 61.Цифровий фонд користування документами Національного архівного фонду: створення, зберігання, облік та доступ до нього: методичні рекомендації; уклад.: Л.В.Дідух, Н.В.Залєток, Т.М. Ковтанюк. Київ: УНДІАСД, 2018. 131 с.
- 62.Цифровий фонд користування документами Національного архівного фонду: створення, зберігання, облік та доступ до нього : метод.

рекомендації / Держ. архів. служба України, УНДІАСД; уклад.:
Л. В. Дідух, Н. В. Залєток, Т. М. Ковтанюк. Київ, 2018. 131 с.

63. Addis M. та ін. Digital preservation of audiovisual files within PrestoPRIME. 2011. URL: https://eprints.soton.ac.uk/273042/1/virtualgoods2011_submission_4.pdf (дата звернення: 28.10.2025).
64. Adobe. TIFF 6.0 Specification. 1992. URL: <https://www.adobe.io/content/dam/udp/en/open/standards/tiff/TIFF6.pdf> (дата звернення: 28.10.2025).
65. Archivematica. Open-source digital preservation system (офіц. сайт). URL: <https://www.archivematica.org/> (дата звернення: 28.10.2025).
66. Bay Area Video Coalition (BAVC). A Guide to Approaching Audiovisual Digitization for Artists & Small Organizations. 2019. URL: <https://bavc.org/wp-content/uploads/2019/07/BAVC-Guide-To-Audiovisual-Preservation-2019.pdf> (дата звернення: 28.10.2025).
67. Bay Area Video Coalition (BAVC). QCTools – Quality Control Tools for Video Preservation. URL: <https://bavc.org/qctools/> (дата звернення: 28.10.2025).
68. CRKN and Library and Archives Canada partner to improve access to digitized handwritten materials in H ritage Collection. Canadian Research Knowledge Network. <https://www.crkn-rcdr.ca/en/crkn-and-library-and-archives-canada-partner-improve-access-digitized-handwritten-materials> (дата звернення: 15.11.2025).
69. European Digital Heritage Access Initiative (EDHAI). Strategy White Paper. 2021. URL: <https://edhai.eu/papers/whitepaper2021.pdf> (дата звернення: 13.11.2025).
70. Koss, M. (2022). Automation and AI Tools in Archival Description. International Journal of Digital Archives, Vol. 11(2), pp. 75–88.
71. L'intelligence artificielle au service des manuscrits. Archives nationales de France. <https://www.archives-nationales.culture.gouv.fr/innovation-et->

recherche/lintelligence-artificielle-au-service-des-manuscrits (дата звернення: 14.11.2025).

72.National Archives' New Strategic Framework Emphasizes Building Capacity Through Responsible Use of Artificial Intelligence. National Archives (NARA). <https://www.archives.gov/news/articles/new-strategic-framework-artificial-intelligence> (дата звернення: 14.11.2025).

73.Stratégie interministérielle des archives 2025-2029. FranceArchives (SIAF). <https://francearchives.gouv.fr/fr/actualite/949149933> (дата звернення: 14.11.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ УКРАЇНИ У СФЕРІ СТВОРЕННЯ, ОБЛІКУ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ

№ з/п	Нормативно-правовий акт	Орган, що прийняв	Рік, індекс	Значення для роботи з аудіовізуальними документами
1	Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» від 24.12.1993 № 3814-XII	Верховна Рада України	1993, № 3814-XII	Визначає правові основи формування, обліку, зберігання та використання документів НАФ, включно з аудіовізуальними; закріплює статус державних архівних установ, порядок комплектування та режим доступу до документів.
2	Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII	Верховна Рада України	1992, № 2657-XII	Визначає базові поняття інформації, види інформації, режими доступу, права та обов'язки суб'єктів інформаційних відносин; створює загальний правовий контекст для роботи з інформацією, зафіксованою в аудіовізуальних документах.
3	Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 № 851-IV	Верховна Рада України	2003, № 851-IV	Регламентує правовий статус електронного документа, його реквізити, зберігання та юридичну силу; є ключовим для визнання електронних аудіовізуальних документів (відео-, аудіофайлів) як повноцінних документів.
4	Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 № 2939-VI	Верховна Рада України	2011, № 2939-VI	Встановлює механізми доступу до публічної інформації, строки розгляду запитів, підстави обмеження доступу; визначає рамки надання копій аудіовізуальних документів користувачам архівів.
5	Положення про Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів: Наказ Міністерства юстиції України від 21.07.2022 № 3062/5	Міністерство юстиції України	2022, № 3062/5	Закріплює статус ЦДАЕА як профільної установи зі збирання, зберігання й опрацювання аудіовізуальних та електронних документів; визначає структуру, основні завдання, функції, права й обов'язки архіву, у т. ч. щодо розроблення методичних документів і використання цифрових технологій.

6	Наказ Міністерства юстиції України від 08.04.2013 № 656/5 «Про затвердження Правил роботи архівних установ України»	Міністерство юстиції України	2013, № 656/5	Встановлює вимоги до формування, обліку, зберігання та використання документів у державних архівних установах; містить норми щодо експертизи цінності, приймання та умов зберігання, що застосовуються і до аудіовізуальних фондів.
7	Наказ Міністерства юстиції України від 18.06.2015 № 1000/5 «Про затвердження Правил організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях»	Міністерство юстиції України	2015, № 1000/5	Визначає єдині вимоги до організації діловодства й архівного зберігання документів у державних органах та установах; опосередковано регулює питання формування й передавання до архівів аудіовізуальних документів, створених у процесі діяльності цих органів.
8	Наказ Міністерства юстиції України від 02.03.2015 № 295/5 «Про затвердження Порядку виконання архівними установами запитів юридичних та фізичних осіб на підставі архівних документів та оформлення архівних довідок (копій, витягів)»	Міністерство юстиції України	2015, № 295/5	Регулює процедуру опрацювання запитів користувачів, видачі архівних довідок, копій та витягів, у т. ч. з аудіовізуальних документів; встановлює вимоги до оформлення відповідей, дотримання строків та обмежень доступу.
9	ДСТУ 2732:2023 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять»	ДП «УкрНДНЦ»	2023	Уніфікує термінологію у сфері діловодства й архівної справи, зокрема поняття «аудіовізуальний документ», «електронний документ», «електронний архів», що забезпечує єдине тлумачення термінів у практиці ЦДАЕА та інших архівів.

**МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ПРОФЕСІЙНІ НАСТАНОВИ
ЩОДО ДОВГОСТРОКОВОГО ЗБЕРЕЖЕННЯ
АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ**

№ з/п	Стандарт (документ)	Організація	Рік	Зміст та значення для збереження аудіовізуальних документів
1	Charter on the Preservation of the Digital Heritage	UNESCO	2003	Закріплює принципи збереження цифрової спадщини як частини документальної пам'яті людства; наголошує на відповідальності держав за організацію довгострокового зберігання цифрових ресурсів, включно з аудіо- та відеодокументами.
2	Recommendation concerning the preservation of, and access to, documentary heritage including in digital form	UNESCO	2015	Розкриває підходи до збереження документальної спадщини в усіх форматах (у т. ч. аудіовізуальних), наголошує на необхідності політик збереження, належних метаданих, відкритих форматів, сталого фінансування та доступу.
3	ISO 14721:2012 Space data and information transfer systems - Open archival information system (OAIS) - Reference model	ISO	2012	Модель OAIS задає концептуальну рамку для цифрового архіву: описує ролі, інформаційні пакети, процеси приймання, архівного зберігання, управління та доступу; використовується як базова модель проектування систем зберігання аудіовізуальних об'єктів.
4	ISO 16363:2012 Space data and information transfer systems — Audit and certification of trustworthy digital repositories	ISO	2012	Встановлює критерії оцінювання «надійних цифрових репозитаріїв» (організаційні, технічні, безпекові), які можуть бути застосовані до архівів, що зберігають аудіовізуальні колекції; задає орієнтири для побудови довіреної інфраструктури ЦДАЕА.
5	ISO 15489-1:2016 Information and documentation - Records management - Part 1: Concepts and principles	ISO	2016	Формулює принципи управління документами, включно з вимогами до автентичності, цілісності, надійності та придатності; актуальний для організації життєвого циклу аудіовізуальних документів у створюючих установах до їх передавання в архів.

6	IASA TC-03 “The Safeguarding of the Audio Heritage: Ethics, Principles and Preservation Strategy”	IASA (International Association of Sound and Audiovisual Archives)	2005	Визначає етичні принципи та загальні стратегії збереження звукової спадщини: пріоритет збереження змісту над носієм, необхідність створення високоякісних майстер-копій, забезпечення контролю умов зберігання, документування технічних метаданих.
7	IASA TC-04 “Guidelines on the Production and Preservation of Digital Audio Objects”	IASA	2009	Детально регламентує технічні вимоги до оцифрування звуку (частота дискретизації, розрядність, формати WAV/BWF), організації файлової структури, контролю якості й довгострокового зберігання цифрових аудіооб’єктів; широко використовується архівами та радіоархівами світу.
8	FIAF Preservation & Restoration principles (зокрема настанови FIAF Technical Commission)	FIAF (Міжнародна федерація кіноархівів)	2000-2010-ті	Містять рекомендації щодо зберігання, реставрації та оцифрування фільмів: умови зберігання плівки, політика створення майстер- та робочих копій, принципи документування втручань; слугують основою для практик кіноархівів, у т. ч. при переході до цифрових форматів.